

Prediktori vjerovanja u teorije zavjere

Sinovčić, Ana

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:100878>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-16**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za sociologiju

Preddiplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

Ana Sinovčić

Prediktori vjerovanja u teorije zavjere

Diplomski rad

Zadar, 2023.

Sveučilište u Zadru
Odjel za sociologiju
Diplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

Prediktori vjerovanja u teorije zavjere

Diplomski rad

Student/ica:
Ana Sinovčić

Mentor/ica:
izv. prof. dr. sc. Sven Marčelić

Zadar, 2023.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Ana Sinovčić**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Prediktori vjerovanja u teorije zavjere** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, .2023.

Sadržaj

1. UVOD	7
2. KONCEPTUALIZACIJA TEORIJA ZAVJERA	9
2.1. <i>Vjerovanje u teorije zavjere</i>	11
2.1.1. <i>Monološki sustav vjerovanja</i>	13
2.1.2. <i>Motivi vjerovanja u teorije zavjere</i>	14
3. OSOBNI STAVOVI I TEORIJE ZAVJERE	15
3.1. <i>Utjecaj masovnih medija na vjerovanje u teorije zavjere</i>	16
4. VJEROVANJE U TEORIJE ZAVJERE ZA VIJEME PANDEMIJE KORONAVIRUSA	18
5. ISTRAŽIVAČKA PITANJA I HIPOTEZE	19
6. METODOLOGIJA	21
7. REZULTATI ISTRAŽIVANJA	23
7.1. <i>Deskriptivna analiza</i>	23
7.1.1. <i>Ispitanici</i>	23
7.1.2. <i>Povjerenje u institucije</i>	26
7.1.3. <i>Skala vjerovanja u općenite teorije zavjere</i>	27
7.1.4. <i>Skala vjerovanja u teorije zavjere vezane za koronavirus</i>	29
7.2. <i>Testiranje hipoteza</i>	30
7.3. <i>Rasprava</i>	32
8. ZAKLJUČAK	41
9. LITERATURA	43

Prediktori vjerovanja u teorije zavjere

Sažetak

Važni društveni događaji pogoduju širenju teorija zavjere putem kojih osobe nastoje razumjeti složene situacije. Rasprostranjenost teorija zavjere može se djelomično pripisati i razvoju digitalizacije, no bez obzira na to, one nisu proizvod modernog doba jer korijeni njihovog nastanka sežu daleko u prošlost. Kada je riječ o vjerovanju u teorije zavjere, postoje određene skupine ljudi koje su sklonije navedenim mišljenjima. Zavjerničko razmišljanje veže se i uz negativne društvene posljedice koje mogu narušiti trajnu stabilnost. Primjerice, kada je riječ o koronavirusu vjerovanje u teorije zavjere dovelo je do umanjavanja percepcije rizika od bolesti te do smanjenja odgovornog ponašanja. Akumulirani istraživački nalazi otkrivaju niz štetnih ponašanja povezanih s vjerovanjima u zavjere koja se nastoje bolje razumjeti provođenjem znanstvenih istraživanja. Gledajući brojna istraživanja koja su se bavila navedenom tematikom, stvorene su teorije kojima se objašnjavaju obrasci vjerovanja u teorije zavjere. Sukladno tome, provedeno istraživanje nastojalo je utvrditi postoje li određeni obrasci kojima se može objasniti struktura vjerovanja u teorije zavjere, odnosno utječu li čimbenici poput spola, dobi, stručne spreme, religioznosti itd., na vjerovanje u teorije zavjere. Podaci prikupljeni na uzorku (N=264) pokazali su da sklonost vjerovanju u teorije zavjere imaju religiozne osobe, pripadnici desne političke orijentacije te oni koji smatraju da je COVID-19 laž.

KLJUČNE RIJEČI: Teorije zavjere, COVID-19, zavjerničko razmišljanje

Predictors of belief in conspiracy theory

Summary

Important social events favor the spread of conspiracy theories through which individuals seek to understand complex situations. The spread of conspiracy theories can be partially attributed to the development of digitalization, but regardless of that, they are not a product of the modern age, because the roots of their creation go back far into the past. When it comes to believing in conspiracy theories, there are certain groups of people who are prone to the aforementioned opinions. Conspiratorial thinking is also associated with negative social consequences that can undermine permanent stability. For example, when it comes to the belief of the coronavirus in the conspiracy theory, it led to a decrease in the perception of the risk of the disease and to a decrease in responsible behavior. Accumulated research findings reveal a range of harmful behaviors with associated conspiracy beliefs that seek to be better understood through the conduct of scientific research. Looking at the numerous studies that dealt with the mentioned topic, theories were created that explain the patterns of belief in conspiracy theories. Accordingly, the conducted research sought to determine whether there are certain patterns that can explain the structure of belief in conspiracy theories, or whether factors such as gender, age, professional education, religiosity, etc., influence belief in conspiracy theories. The data collected on the sample (N=264) showed that religious people, members of the right-wing political orientation and those who believe that COVID-19 is a lie are more likely to believe in the conspiracy theory.

KEY WORDS: Conspiracy theories, COVID-19, conspiratorial thinking

1. UVOD

Ljudi su oduvijek nastojali objasniti i pridati smisao događajima koji se odvijaju u neposrednoj okolini. Jedan on načina koji se koristi za objašnjavanje svakodnevnice uključuje i teorije zavjere, s obzirom na to da one pokušavaju protumačiti brojna društvena i politička zbivanja. Neke od najpoznatijih teorija zavjera odnose se na smrt princeze Diane, ubojstvo J.F. Kennedyja, slijetanje na mjesec i teroristički napad 11. rujna (Parker, 2000). Točnije, polja kojima se teorije zavjere najčešće bave podrazumijevaju vladino i političko djelovanje, terorizam, smrt poznatih osoba, razvoj tehnologije i vanzemaljske civilizacije.

Korijeni i postojanje teorija zavjera sežu daleko u prošlost, u vrijeme antičke Grčke kada su se pojavljivale u obliku urota usmjerenih prema određenim članovima vlade. Razdoblje antike bitno je utjecalo na formiranje teorija zavjera u obliku u kojem ih poznajemo danas (Van Prooijen, 2017). U današnje vrijeme, napretkom tehnologije, razvojem društva i medija, pojedinci imaju pristup mnoštvu informacija, što je pogodovalo širenju teorija. Vjerovanja u teorije zavjere rasprostranjena su diljem svijeta, o čemu svjedoče nalazi o njihovoj pojavi među znatnim dijelom modernog stanovništva (Sunstein i sur., 2009). Rasprostranjenost vjerovanja u teorije zavjere vidljiva je i na području Hrvatske. Istraživanje koje je proveo Blanuša (2009) pokazalo je da 93% ispitanika vjeruje u neku od teorija zavjera.

Teorije zavjere spadaju u polje pseudoznanosti. Pseudoznanost nastoji sebe predstaviti kao znanost, iako se ne može povezati sa znanstvenim metodama (nije opovrgljiva, ne objašnjava uzročne mehanizme, nedostaju joj specifična mjerenja). Bez obzira na izostanak znanstvenih odlika, ljudi se često okreću zavjerničkom razmišljanju s ciljem pojednostavljenja društvenih događaja. U suvremenom dobu često dolazi do suočavanja s događajima koji prijete društvenom poretku, a samo neki od primjera za to su teroristički napadi, ratovi i ekonomske krize. Navedena zbivanja ponekad mogu dati povod za stvaranje teorija zavjere (Van Prooijen i Jostmann, 2012). Teorije zavjere mogu se definirati kao vjerovanja u postojanje određene grupe moćnika koji provode ciljeve tajnog, nezakonitog i/ili zlonamjernog karaktera. Akteri teorija zavjera uglavnom se odnose na legitimne nositelje moći i vlasti u društvu (Post i Robins, 1997). Vjerovanje u teorije zavjere pruža odgovore ljudima koji se osjećaju bespomoćno za vrijeme društvenih promjena, kriza i terorizma. Odnosno, ljudi su skloniji vjerovanju u teorije zavjere u trenucima kada percipiraju kako nemaju kontrolu nad vlastitim životima.

Sukladno navedenom, zavjernička razmišljanja moguće je promatrati u trenucima pandemije koronavirusa, koja je dovela do brojnih društvenih promjena. Uzevši u obzir

određene gospodarske, političke i zdravstvene ugroze koje su pogodile zemlje širom svijeta, pandemija koronavirusa plodno je tlo za propitivanje korelata vjerovanja u teorije zavjere. Iako u većini društvenih situacija vjerovanje u teorije zavjere ima minimalni utjecaj na druge, u kontekstu pandemije koronavirusa, vjerovanja u teorije zavjere mogu dovesti do nepridržavanja preporučenih epidemioloških mjera, što negativno utječe na daljnji razvoj pandemije, kao i na gospodarske i zdravstvene ishode u društvu (Periša, 2020). Drugim riječima, postoji povezanost između vjerovanja u teorije zavjere koje se odnose na pandemiju koronavirusa i nepridržavanja restriktivskih mjera. Stoga, bolje razumijevanje prediktora i ishoda vjerovanja u teorije zavjere u kontekstu pandemije od velike je teorijske, ali i praktične i političke važnosti.

Interes i vjerovanje u teorije zavjere postaju predmet istraživanja brojnih znanstvenih disciplina, čime se u konačnici nude i odgovori o ljudskim afinitetima i prediktorima koji pogoduju vjerovanju u teorije zavjere. U ovom radu nastojat će se objasniti čimbenici koji su u pozadini vjerovanja u teorije zavjere. Osim toga, definirat će se teorijski koncept teorija zavjera, a u glavnom dijelu bit će prikazana metodologija istraživanja, dobiveni rezultati i zaključci anketnog istraživanja.

2. KONCEPTUALIZACIJA TEORIJA ZAVJERA

Teorijama zavjere među prvima se bavio francuski psihijatar J-E.dD Esquirol, koji je u 19. stoljeću započeo s korištenjem pojma teorija zavjere u znanstvenoj literaturi (Butter i Knight, 2020). Još neki od pionira proučavanja teorija zavjera su Karl Popper, koji je teorije zavjere vidio kao slučajno nastali efekt nakon nekog događaja, kojim se podcjenjuju strukturalni čimbenici te Theodor Adorno, koji je promatrao teorije zavjere i njihovu povezanost s ljudskom ličnosti. Navedeni autori bavili su se zavjerama, ali ne uvijek u užem smislu kako se danas promatraju. Pionirski radovi ponudili su okvir za promatranje teorija zavjere kroz znanstvenu prizmu. Među važnim autorima koji su se bavili teorijama zavjera valja istaknuti Richarda Hofstadtera, koji se često navodi kao začetnik suvremenih istraživanja vezanih za teorije zavjere. Hofstadter smatra da se teorije zavjere odnose na vjerovanja u podle i natprirodne elemente kojima se objašnjavaju razna društvena zbivanja (Thresher-Andrews, 2013, prema Kapitanović, 2018).

Teorije zavjere odnose se na kompleksan konstrukt, čijim se definiranjem bave brojne znanstvene discipline koje ga promatraju na različite načine ovisno o korištenoj paradigmi. Ljudi se često suočavaju s utjecajnim i prijetećim događajima poput ratova, terorističkih napada, ekonomskih kriza i neočekivanih smrti poznatih pojedinaca. Jedan od mogućih načina da se objasne takvi događaji je vjerovanjem u teorije zavjere. Iako postoje različite definicije vjerovanja u teorije zavjere, većina autora ih definira kao vjerovanja u postojanje grupe moćnika koji nastoje postići svoje ciljeve putem tajnih, zlonamjernih i/ili zataških djelovanja (Goertzel, 1994). Teorije zavjere odnose se na vjerovanje u određene konstatacije o zloćudnom djelovanju određene grupe moćnika koji imaju neki tajni cilj (Van Prooijen i De Vries, 2015). Thresher-Andrews (2013, prema Kapitanović, 2018) dodaje da su to alternativna objašnjenja svijeta prema kojima su vlade, tajne religijske grupe, znanstvenici i privatne industrije odgovorne za uzroke i/ili zataškavanje značajnih svjetskih događaja. Barkun (2013) ističe da sve teorije zavjere imaju nekoliko zajedničkih odlika. Sukladno tome, teorije zavjere sugeriraju kako su uzročnici značajnih društvenih i političkih zbivanja zlonamjerni i prikriveni od ostatka svijeta. Također, politička zbivanja tumače se u kontekstu sukoba dobra i zla, koja se ujedno koriste i s ciljem zataškavanja tajnih radnji i nakana. Goertzel (1994) smatra da teorije zavjere služe kako bi se shvatili i pojednostavnili kompleksni društveni fenomeni.

Premda je većina teorija zavjera iracionalnog karaktera, one mogu biti i racionalne (Van Prooijen, Douglas i De Inocencio, 2016). Teorijama zavjera osobe iskazuju pripadanje

određenoj socijalnoj grupi te pridaju smisao društvenim događajima shodno vlastitim stavovima i doživljajima. Zavjernička vjerovanja koriste se kako bi se razumjeli i objasnili svakodnevni društveni događaji. Sukladno tome, povezana su s kognitivnim postupkom formiranja smislenih cjelina kojima je zadatak vidjeti svijet kao shvatljivo, uređeno i predvidivo mjesto. Identificiranje specifičnih neprijatelja odgovornima za neki prijeteći događaj učinkovitije je u reguliranju opasnosti, za razliku od priznavanja uloge nekog nekontroliranog faktora (Sullivan i sur., 2010). Često se postavljaju pitanja o tome kako osobe na pozicijama moći koriste vlastiti utjecaj da bi ostvarile svoje potrebe i ciljeve. Navedene teme postaju predmetom teoretiziranja jer su točne informacije najčešće nedostupne. Sukladno tome, počinju se iznositi činjenice o navedenim događajima koje se nerijetko proglašavaju teorijama zavjere (Periša, 2020).

Teorije zavjere rasprostranjene su u raznim životnim područjima kao što su: vlada, politika, tehnologija, terorizam i sl. Van Prooijen (2011) ističe da se teorije zavjere mogu prepoznati po određenim obilježjima. Za početak, karakterizira ih narativni pristup s obzirom na to da su prikazane kao zanimljiva priča. Također, otvorene su za interpretacije, ažuriranja i istraživanja, a odlikuje ih povezanost s povijesnim događajima koji su vrlo bitni za većinu zemalja svjetskog stanovništva. Zaključno, teorije zavjere povezane su s masovnom kulturom. Ljudi se najčešće s teorijama zavjere upoznaju kroz popularnu kulturu, a ne znanstvenim putem. Činjenice koje se iznose teorijama zavjere nisu priznate u krugovima znanstvene zajednice s obzirom na manjkavost dokaza. Sukladno tome, moguće je pronaći brojne emisije, knjige i/ili filmove u čijem su interesu teorije zavjere o brojnim društvenim događajima, poput napada na WTC 11. rujna 2001., ubojstvo princeze Diane i sl. Osim toga, u današnje vrijeme sve je češće zanimanje za teorije zavjere i unutar znanstvenih krugova. Navedenim istraživanjima bave se brojne humanističke i društvene znanosti poput sociologije, psihologije, politologije i sl. Veliki napredak postignut je tijekom 21. stoljeća kada je objavljena nekolicina važnih knjiga koje su znanstveno doprinijele dotad nepoznatoj temi (Periša, 2020). Proučavanja teorija zavjera razlikuju se ovisno o znanstvenoj disciplini, u sklopu kojih se provode kvalitativna i kvantitativna istraživanja. Navedeno omogućava međusobno nadopunjavanje informacija i spoznaja (Butter i Knight, 2020). Istraživanja provedena na području humanističkog i društvenog polja pokazala su da su teorije zavjere jedan od mogućih čimbenika putem kojega ljudi daju značaj društvenim događajima i svijetu oko sebe. Teorije zavjere pomažu pojedincima koji se osjećaju nemoćno, nudeći objašnjenja za složene i uznemirujuće društvene događaje (Van Prooijen, 2011).

2.1. Vjerovanje u teorije zavjere

Teorije zavjere i istraživanja vezana za navedenu temu relativno su nova u znanstvenoj zajednici. U fokusu istraživanja teorija zavjera često se mogu pronaći koncepti koji čine osnovu vjerovanja u teorije zavjere pa se stoga navode određene kognitivne karakteristike koje su u podlozi takvih uvjerenja. Navedeno podrazumijeva osobe koje stavljaju fokus na argumente koji potvrđuju njihova prijašnja uvjerenja, tijekom čega zanemaruju dokaze koji se protive njihovim stajalištima (Buckley, 2015). Također, određeni pojedinci skloniji su tome da bitnim povijesnim i društvenim događajima pripišu značajne uzroke (Leman i Cinnirella, 2013). Vjerovanje u neku teoriju zavjere vezuje se s predodžbom o tome bi li i sama osoba sudjelovala u takvoj zavjeri (Buckley, 2015).

Raširenost teorija zavjera u brojnim domenama društvenog života ima sve veći utjecaj na formiranje ljudskog mišljenja. Istraživanje koje su proveli Oliver i Wood (2014) ukazuje da preko 50% ispitanika vjeruje u barem jednu teoriju zavjere. Slično tome, Goertzel (1994) se u svome istraživanju bavio temom vjerovanja u teorije zavjere među građanima New Jerseyja. Istraživanje provedeno na uzorku od 348 ispitanika pokazalo je da većina ispitanika vjeruje u istinitost barem jedne teorije zavjere. Isto tako, ljudi koji vjeruju u barem jednu teoriju zavjere, skloniji su vjerovanju i u druge. Drugim riječima, vjerovanje u barem jednu teoriju zavjere pokazalo se važnim prediktorom vjerovanja u druge teorije zavjere. Također, utvrđena je i pozitivna korelacija među teorijama zavjere koje se međusobno pobijaju i koje su naizgled nepovezane (Wood i sur. 2012). Zanimljivo je da se osobe koje vjeruju u teorije zavjere, u trenutcima kada se određena teorija pokaže kao netočna, često okreću novim teorijama zavjere (Keeley, 1999).

Goertzel (1994) je utvrdio povezanost vjerovanja u teorije zavjere s anomijom (stanje društvene krize i nedostatak društvenih ili socijalnih normi), nepovjerenjem među ljudima i neizvjesnošću zaposlenja. Istraživanje koje su proveli Swami, Chamorro-Premuzic i Furnham (2010) pokazuje da je vjerovanje u teorije zavjere povezano i s određenim osobinama ličnosti - poput ugodnosti (negativna korelacija) i otvorenosti k iskustvu (pozitivna korelacija). Prema dosadašnjim istraživanjima vjerovanje u teorije zavjere povezano je s nezadovoljstvom sustavom (Goertzel, 1994), nepovjerenjem u državne institucije, negativnim stavovima prema autoritetu (Uscinski i sur., 2016), i nedostatkom moći (Swami i sur., 2010). Einstein i Glick (2005, prema Moncosu, 2017) smatraju da se vjerovanje u teorije zavjera bazira na skrivenim

i ilegalnim namjerama članova organizacija koji su na vlasti i time je povezano s nepovjerenjem u političke institucije.

Brojna istraživanja koja su se bavila vjerovanjem u teorije zavjere utvrdila su njezinu povezanost s osjećajem bespomoćnosti i nesigurnosti. Vjerovanja u zavjere pomažu građanima koji se osjećaju nemoćnima ili ne razumiju složene i uznemirujuće društvene događaje. Dosljedno, empirijski nalazi ukazuju na to da motivacija za osmišljanje događaja koji potencijalno ugrožavaju zajednicu, predviđa vjerovanje u teorije zavjere (Van Prooijen i Van Dijk, 2014). Van Prooijen i sur., (2002) uvidjeli su da ljudi koriste zavjerničko razmišljanje kako bi pridali određeni značaj svemu što može narušiti poredak društva. Oni sugeriraju da su društvene prijetnje kontroli povezane sa sumnjičavim i zavjereničkim razmišljanjem. Osobe koje interpretiraju društvo kao opasno i rizično mjesto, skloniji su vjerovanju u teorije zavjere. Navedenim pojedincima teorije zavjere olakšavaju nošenje sa životnim okolnostima koje se ne mogu promijeniti (Rose, 2017). U stresnim vremenima i tijekom velikih društvenih zbivanja i promjena, ljudi su skloniji vjerovanju u teorije zavjere jer imaju osjećaj nedostatka kontrole i nesigurnosti u buduće događaje. U spomenutim situacijama pojedinci se okreću vjerovanju u teorije zavjere kako bi stvorili osjećaj reda i konzistentnosti nakon uznemirujućih društvenih događaja. S obzirom na to, utvrđeno je da osjećaj nesigurnosti kod ljudi pridonosi promicanju teorija zavjere. Suprotno tome, ljudi koji smatraju da imaju kontrolu nad vlastitim životima, manje su skloni vjerovanju u teorije zavjere. Whitson i Galinsky (2008) otkrili su da ljudi kojima nedostaje kontrola imaju veće sklonosti praznovjerju i urotama, osobito kada osjećaju nesigurnost. Isto tako, pojedine društvene situacije mogu potaknuti vjerovanje u teorije zavjere, primjerice u trenucima kada pojedinci smatraju da su ugroženi od strane autoriteta i grupe moćnika. S obzirom na navedeno, može se uvidjeti kako percepcija subjektivne nesigurnosti i stavovi prema vlasti utječu na vjerovanje u teorije zavjere. Grupna dimenzija vjerovanja u teorije zavjere očituje se kroz skepticizam ljudi prema pitanjima koja zabrinjavaju šire mase (Van Prooijen i Jostmann, 2012).

Prema Goertzelu (1994) vjerovanje u teorije zavjere nije povezano sa spolom, stupnjem obrazovanja niti poslom kojim se ljudi bave. Suprotno tome, Swami i sur. (2014) dobili su rezultate koji ukazuju na to da osobe sa višim stupnjem obrazovanja razmišljaju analitički, stoga su manje skloni vjerovanju u teorije zavjere. Istraživanja su pokazala da su osobe sa nižim obrazovnim statusom sklonije vjerovanju u teorije zavjere (Uscinski i Enders, 2014). Također, istraživanje Freemana i sur., (2017) pokazalo je da su vjerovanju u teorije zavjere skloniji muškarci koji imaju niži obrazovni status te niže prihode. Osobe koje imaju viši stupanj

obrazovanja manje su podložna tome da društvenim događajima pridaju jednostavna objašnjenja, a upravo se teorije zavjere odnose na pojednostavljena rješenja složenih društvenih događaja. Nadalje, viši obrazovni status označava i viši stupanj kontrole nad vlastitim životom, što dovodi do manje sklonosti vjerovanja u teorije zavjere. Viši stupanj obrazovanja omogućava i bolji socioekonomski status, dok s druge strane slabiji socioekonomski status dovodi do osjećaja marginaliziranosti i veće sklonosti vjerovanju u teorije zavjere. Sukladno tome, zaključuje se kako viši stupanj edukacije i bolji socioekonomski status reduciraju vjerojatnost vjerovanja u teorije zavjere. Navedeno je u svome istraživanju potvrdio i Van Prooijen (2017). Također, rezultati ukazuju na negativnu povezanost vjerovanja u teorije zavjere s varijablom dobi. Navedeno upućuje na to da su mlađi ispitanici ostvarivali više rezultate na skali vjerovanja u teorije zavjere.

2.1.1. Monološki sustav vjerovanja

Neki autori smatraju da se teorije zavjere svrstavaju u neistinita vjerovanja te stoga mogu imati nepoželjne utjecaje (Sunstein i Vermeule, 2009). Vjerovanje u teorije zavjere utemeljeno je na monološkom sustavu vjerovanja, odnosno teorije se podupiru i kada su kontradiktorne.

Navedeno je potvrdio i Goertzel (1994) u svome istraživanju istaknuvši da vjerovanje u teorije zavjere spada pod monološki sustav vjerovanja. Goertzel je razlikovao monološki i dijaloški sustav vjerovanja. Monološki sustav vjerovanja, za razliku od dijaloškog, nije utemeljen na povezivanju informacija, empirijskih dokaza i kritičkog promišljanja. U dijaloškom sustavu osobe uzimaju u obzir činjenice koje analiziraju i uvažavaju te nisu skloni vjerovanju u teorije zavjere, dok za osobe s monološkim sustavom vjerovanja vrijedi suprotno. Oni ne tragaju za dokazima, već iznose generalizirane navode. Ako vjeruju da određeni čimbenik uzrokuje jedan problem, zaključit će da je kriv i za neki drugi. Takav način vjerovanja nudi pojedincima jednostavna objašnjenja događaja. Također, osobe koje vjeruju u barem jednu teoriju zavjere, sklonije su povjerovati i u neku drugu.

Douglas i Sutton (2011) proučavali su monološki sustav vjerovanja u situacijama kada su pojedincima pružene kontradiktorne teorije zavjere. Ljudi koji vjeruju u svijet kojim upravlja zavjera, vjerojatno će podržati kontradiktorne teorije zavjere o istoj temi. Tako će primjerice pojedinci u isto vrijeme vjerovati u teorije zavjere koje tvrde da je Osama Bin Laden još uvijek živ, ali i one koje tvrde da je ta ista osoba ubijena godinama prije. Dakle, može se zaključiti kako pojedincima nije bitna sama tvrdnja koja je formirana u sklopu teorija zavjere,

već misao kako grupa moćnika prikriva određene informacije (Wood i sur., 2012). Navedeno predstavlja mogućnost da osobe putem teorija zavjera razumiju i objasne događaje oko sebe. Drugim riječima, pojedinci su skloniji određene događaje objasniti djelovanjem skupine koja ima autoritet, premda postoje situacijska objašnjenja (Clarke, 2002).

2.1.2. Motivi vjerovanja u teorije zavjere

Douglas, Sutton i Chichock (2017) ističu tri motiva vjerovanja u teorije zavjere pa je tako moguće razlikovati epistemološki, egzistencijalni i socijalni motiv. Prema Douglasu, Suttonu i Chichocki (2017) privlačnost teorija zavjera proizlazi iz zadovoljavanja triju vrsta motiva: potrebe za spoznajom, potrebe za sigurnošću te potrebe za osjećajem vlastite vrijednosti. Ipak, nije utvrđeno da teorije zavjere zadovoljavaju navedene motive.

Epistemološkim motivima nastoje se opisati i pojasniti društveni događaji (Van Prooijen i Acker, 2015). Oni omogućuju da se svijet sagleda kao stabilna i koherentna cjelina, a sve uz pomoć teorija zavjere koje nude rješenja svakodnevnim događanjima. Prednost teorija zavjere je da pomaže ljudima koji se osjećaju bespomoćno da bolje shvate određene društvene događaje. Pojedinci su motivirani da bitnim i utjecajnim društvenim događajima pridaju zavjernički karakter jer ih žele objasniti na praktičan i jednostavan način. Spomenuta motivacija predviđa vjerovanje u teorije zavjere. Sukladno provedenim istraživanjima, vidljivo je da su osobe sklonije podleći vjerovanju u teorije zavjere kada imaju veću želju da na jednostavne načine opišu događaje iz neposredne okoline (Whitson i Galinsky, 2008).

Egzistencijalnim motivima zadovoljavaju se životne potrebe i stvara osjećaj sigurnosti i kontrole nad vlastitim životom. Upravo teorije zavjere nude mogućnost osobama da stvore osjećaj kontrole. Iz provedenih istraživanja dobiveni rezultati ukazuju da osobe koje nemaju kontrolu nad vlastitom sudbinom, češće vjeruju u teorije zavjere (Van Prooijen i Acker, 2015).

Socijalni motivi nude pojedincu osjećaj društvene pripadnosti. Podrazumijevaju čovjekovu težnju za pripadanjem i formiranjem pozitivne slike o sebi. Prema istraživanjima vidljivo je da osobe kojima je narušena povoljna slika o sebi ili skupini čiji su član, postižu više rezultate na skali vjerovanja u teorije zavjere (Van Prooijen i Acker, 2015).

3. OSOBNI STAVOVI I TEORIJE ZAVJERE

Način na koji osobe vide svijet oko sebe i društvene događaje utječe na njihovu svakodnevicu. Teorije zavjere mogu se pronaći u brojnim sferama ljudskog života, poput politike, religije, medija i sl. Međusobna povezanost religioznosti, političke orijentacije i povjerenja u državne institucije s vjerovanjem u teorije zavjere objašnjava se monološkim sustavom vjerovanja.

U skladu s tim, teorije zavjere često su povezane s političkim funkcioniranjem jer se ono temelji na posjedovanju moći određene skupine aktera, što može dovesti do nesigurnosti i prijetnje. Teorije zavjere, koje se formiraju vezano za političko djelovanje, mogu utjecati na njezinu stvarnost. Također, utvrđena je povezanost vjerovanja u teorije zavjere i političke orijentacije. Rezultati istraživanja Kapitanović (2018) ukazuju da su osobe koje pripadaju desnoj političkoj orijentaciji sklonije vjerovanju u teorije zavjere. Jednaki rezultati dobiveni su u istraživanju provedenom u Poljskoj, gdje su pojedinci krajnje desnice ostvarili visok rezultat vjerovanja u teorije zavjere, za razliku od pripadnika ljevice koji su ostvarivali niske rezultate vjerovanja u teorije zavjere (Grzesiak-Feldman i Irzycka, 2009). Van Prooijen, Krouwel i Pollet (2015) u svome su istraživanju došli do rezultata da su pojedinci koji pripadaju radikalnom lijevom ili desnom političkom spektru skloniji vjerovanju u teorije zavjere. Navedeno je objašnjeno na način da se pojedinci radikalnog spektra koriste strukturalnim promišljanjima društvenih događaja te im na taj način pridaju smisao. Navedena populacija sklonija je određenu situaciju prosuđivati sukladno grupnoj pripadnosti, uslijed čega se zanemaruju ostale informacije. S druge strane, Berinsky (2017) je u svome istraživanju dobio rezultate koji ne ukazuju na povezanost političke desnice i sklonosti zavjerničkom razmišljanju.

Oliver i Wood (2014) navode kako u osnovi vjerovanja u teorije zavjere stoji težnja da se razlozi nerazjašnjenih društvenih događaja pridaju skrivenim silama koje kreiraju ljudsku svakodnevicu. Česte teme teorija zavjera odnose se na religioznost, putem čega se nastoji objasniti skrivena istina. Zbog navedenoga, smisljeno je pretpostaviti da postoji povezanost između religioznosti i sklonosti vjerovanja u teorije zavjere. Naime, pojedinci koji su se izjasnili kako vjeruju u raj, pakao i slična religijska uvjerenja, postižu više rezultate na skali vjerovanja u teorije zavjere. Odnosno, religiozniji pojedinci skloniji su vjerovanju u teorije zavjere. Isto tako, Kapitanović (2018) je utvrdila da su religioznije osobe sklonije vjerovanju u teorije zavjere.

Također, osobe koje imaju nisko povjerenje u državne institucije ostvaruju više rezultate na skali vjerovanja u teorije zavjere (Swami i sur, 2010). Dobiveni nalazi ne iznenađuju, s obzirom na to da se vjerovanje u teorije zavjere temelji na vjerovanju da grupe moćnika provode skrivene i nelegalne radnje kako bi ostvarile željene ciljeve.

3.1. Utjecaj masovnih medija na vjerovanje u teorije zavjere

Mediji imaju znatan utjecaj na formiranje stavova i mišljenja pojedinaca. Masovni mediji definiraju se kao komunikacijska sredstva koja ljudima pružaju informacije i obavijesti o događanjima u svijetu. Pod masovne medije spadaju televizija, novine, Internet i sl. Informacije dobivene putem masovnih medija ljudi interpretiraju na različite načine, najčešće na one koji su im najprihvatljiviji. Sukladno postojanju masovnih medija, pojavljuje se i sve više lažnih informacija u koje ljudi vjeruju, a mogu štetiti društvu. Navedeno ukazuje na potrebu kritičkog razmišljanja da bi se prepoznala istinitost poruka (Branković, 2021).

Suvremeno, moderno društvo većinom je usredotočeno na logičko razmišljanje, činjenice i zdrav razum. U svijetu u kojemu se ljudi socijaliziraju putem Internetskih platformi i društvenih mreža, pojedinci se lako mogu oslanjati na činjenice koje iznose masovni mediji. Isto tako, predmet teorija zavjera plodno je tlo za novinare i medijske korporacije zbog svoje provokativne prirode. Opće je poznata činjenica da tradicionalni i novi mediji igraju značajnu ulogu u razvoju fenomena teorije zavjere. Razvojem novih medija, posebno Interneta, mrežnih platformi i društvenih medija, teoretičari zavjere pronašli su način za povezivanje i razvijanje ideja, kao i mnoštvo dokaza koji podupiru njihove teorije. Teorije zavjere i izloženost velikom broju informacija utječe na mišljenje ljudi o određenim događajima i povijesnim činjenicama. Budući da se teoretičari zavjere najčešće ne shvaćaju ozbiljno, puno im je lakše privući publiku putem društvenih mreža. Na primjer, YouTube je glavni medij i platforma na kojoj djeluju poznati teoretičari zavjere. U tradicionalnim medijima, televizoru, radiju i novinama, teorije zavjere nisu prikazivane u mjeri u kojoj se danas mogu pronaći na Internetu. Publika internetskih medija i društvenih platformi sve je više uključena u svijet teorija zavjera. Novi mediji i društvene platforme igraju ključnu ulogu u rastu popularnosti teorija zavjera jer omogućavaju ljudima međusobnu razmjenu vlastitih ideja (Gunčević, 2019).

Dakle, razvojem medija dolazi do sve veće raširenosti pojma teorije zavjere pa brojna istraživanja otkrivaju povezanost između korištenja medija i vjerovanja u teorije zavjere (Enders i sur., 2021). Društveni mediji ključni su faktor u širenju teorija zavjera i dezinformacija. S navedenim se slažu i ispitanici provedenog istraživanja koje ukazuje da

približno 75% ispitanika u Americi vjeruje kako su društveni mediji i internet primarni mehanizam širenja teorija zavjere. Neke od teorija zavjera koje se pojavljuju na Internetu, primjerice ideje o izornoj prijeveri i/ili sigurnosti cjepiva protiv COVID-19, mogu imati izravne posljedice na politički diskurs i ponašanja ljudi (Jolley i Paterson, 2020). Odnosno, utjecaj društvenih medija može dovesti do vjerovanja pojedinaca u određene laži, koje mogu biti pogubne za cjelokupnu društvenu zajednicu. Mnoga istraživanja otkrivaju da je uporaba društvenih medija pozitivno povezana s konspirativnim i pogrešno informiranim uvjerenjima (Allington i sur., 2020 ; Bridgman i sur., 2020, prema Periša, 2020). Također, nekoliko istraživanja pokazalo je da ljudi koji imaju tendenciju koristiti konspirativna objašnjenja za važne događaje, aktivno traže takav sadržaj na Internetu (Bessi i sur., 2015 .; Del Vicario i sur., 2016, prema Periša, 2020).

Istraživanje koje su proveli Enders i sur. (2021) usmjereno je na povezanost korištenja medija i vjerovanja u teorije zavjere i lažne informacije. Sukladno dobivenim rezultatima, vidljivo je da osobe koje koriste društvene mreže kao svoj primarni izvor vijesti, znatno više vjeruju u urote i teorije zavjere od onih koji koriste bilo koji drugi medij. Korištenje Twittera, YouTubea i Reddita znatno je povezano s vjerovanjem u zavjere. Analize ukazuju na to da osobe koje traže vijesti na društvenim mrežama postižu više rezultate na skali vjerovanja u teorije zavjere od onih koji koriste tradicionalne medije.

4. VJEROVANJE U TEORIJE ZAVJERE ZA VIJEME PANDEMIJE KORONAVIRUSA

Kao što je prethodno spomenuto, ljudi su skloniji vjerovanju u teorije zavjere u situacijama kada osjećaju nesigurnosti i imaju osjećaj gubitka kontrole nad vlastitim životom. Vjerovanje u teorije zavjere raste u trenucima kada se odvijaju važni povijesni događaji koji se ne mogu obrazložiti na prihvatljive načine, čime se stvara osjećaj nemoći i smanjuje povjerenje u državne institucije (Moore, 2017). Takve situacije nerijetko izazivaju paranoidne misli i pogoduju stvaranju niza teorija zavjera. Kao primjer za navedeno može se uzeti i situacija koja je uslijedila tijekom pandemije koronavirusa. Nakon izbijanja pandemije došlo je do uvođenja brojnih restrikcija kao što su: nošenje maski, socijalna distanca, zatvaranje granica država i sl. Uz pojavu pandemije širile su se i lažne vijesti koje doprinose nastanku teorija zavjera. Pandemija koronavirusa interpretirala se od strane teoretičara zavjere kao virus koji je namjerno stvoren u laboratoriju od strane znanstvenika, preko toga da se širi putem mreže 5G, pa sve do toga da Bill Gates želi ostvariti što veću procijepljenost ljudi s ciljem da smanji broj populacije (Ančić i Cepić, 2021).

Određeni stavovi prema koronavirusu usko su povezani sa skalom vjerovanja u teorije zavjere te s nepridržavanjem preporučenih epidemioloških mjera. Odnosno, vjerovanje u teorije zavjere povezano je s ponašanjem pojedinaca (Miller, 2020, prema Periša, 2020). Primjerice, osobe koje smatraju da je virus stvoren namjerno, karakterizira ponašanje povezano sa spremanjem zaliha hrane i ostalih dobara. Stavovi kako je trenutna situacija koronavirusa preuveličana, korelira s nepoštivanjem donesenih epidemioloških preporuka. U skladu s tim, čak i površno vjerovanje u teorije zavjere može stvoriti nepovjerenje i odvratiti pažnju od ključnih znanstvenih, političkih i socijalnih problema. Spomenuto može dovesti do umanjenja percepcije rizika od bolesti te do smanjenja odgovornog ponašanja. Akumulirani istraživački nalazi otkrivaju niz štetnih ponašanja povezanih s vjerovanjima u zavjere, uključujući zdravstvene probleme, povećano neprijateljstvo, politički cinizam i smanjeno međuljudsko povjerenje (Swami i sur., 2014). Dakle, vjerovanje u teorije zavjere nije beznačajan fenomen, već zaslužuje istraživačku pažnju društvenih znanosti.

5. ISTRAŽIVAČKA PITANJA I HIPOTEZE

S obzirom na proučenu literaturu i prethodno provedena istraživanja o teorijama zavjere, u ovom radu nastojat će se utvrditi prediktori vjerovanja u teorije zavjere odgovaranjem na postavljena istraživačka pitanja. Cilj istraživanja je odgovoriti na sljedeća istraživačka pitanja:

Ispitati vjerovanje u teorije zavjere s obzirom na socio-demografska obilježja ispitanika kao što su dob, spol i stupanj obrazovanja.

Provjeriti postoji li statistički značajna razlika vjerovanja u teorije zavjere s obzirom na povjerenje u državne institucije.

Provjeriti postoji li statistički značajna razlika vjerovanja u teorije zavjere s obzirom na religioznost.

Provjeriti postoji li statistički značajna razlika vjerovanja u teorije zavjere s obzirom na političku orijentaciju.

Provjeriti postoji li statistički značajna razlika vjerovanja u teorije zavjere s obzirom na korištenje medija (društvenih mreža).

Provjeriti povezanost vjerovanja u teorije zavjere s obzirom na stajalište o pandemiji COVID 19.

U istraživanju će se pokušati utvrditi postojanje razlike među ispitanicima s obzirom na određene karakteristike. Navedeno će se nastojati utvrditi provođenjem istraživanja te kasnijim testiranjem hipoteza. S obzirom na prethodno iskazane elemente koji bi mogli utjecati na vjerovanje u teorije zavjere pojedinaca, postavljene su sljedeće hipoteze:

H1 Postoji statistički značajna razlika vjerovanja u teorije zavjere s obzirom na socio-demografska obilježja ispitanika.

a) Mlađi ispitanici skloniji su vjerovanju u teorije zavjere.

Douglas i Sutton (2016) u svome su istraživanju utvrdili negativnu povezanost dobi sa vjerovanjem u teorije zavjere. Ova negativna povezanost sugerira da su zavjerama manje skloni stariji pojedinci, odnosno da mlađa populacija ostvaruje više rezultate na skali vjerovanja u teorije zavjere.

b) Muškarci su skloniji vjerovanju u teorije zavjere.

Istraživanje Freemana i Bentalla (2017) pokazalo je da su vjerovanju u teorije zavjere skloniji muškarci koji imaju niži obrazovni status.

c) Ispitanici sa nižim stupnjem edukacije skloniji su vjerovanju u teorije zavjere.

Vjerovanje u teorije zavjera povezuje se i sa stupnjem edukacije. na način da istraživanja pokazuju da što je osoba educiranija, to je manje sklona vjerovanju u teorije zavjere (Wood, Douglas i Sutton, 2011; Swami i sur., 2011; Van Prooijen, 2017).

H2 Vjerovanju u teorije zavjere skloniji su pojedinci koji imaju manje povjerenja u državne institucije.

Prema dosadašnjim istraživanjima vjerovanje u teorije zavjere povezano je s nepovjerenjem u državne institucije, autoritetom i nedostatkom moći (Swami, Chamorro-Premuzić i Furnham, 2010).

H3 Religiozne osobe sklonije su vjerovanju u teorije zavjere.

Prema istraživanju Olivera i Wooda (2014) utvrđeno je kako su religiozniji pojedinci skloniji vjerovanju u teorije zavjere.

H4 Pojedinci koji su politički ekstremniji skloniji su vjerovanju u teorije zavjere.

Van Prooijen i sur. (2015) pokazali su da su pojedinci, koji su politički ekstremniji (ili više usmjereni desno ili više usmjereni lijevo), skloniji vjerovanju u teorije zavjere.

H5 Korištenje društvenih mreža pogoduje vjerovanju u teorije zavjere. Odnosno, osobe koje koriste društvene mreže kao izvor svakodnevne informiranosti, više vjeruju u teorije zavjere.

Mnoga istraživanja otkrivaju da je uporaba društvenih mreža pozitivno povezana s konspirativnim i pogrešno informiranim uvjerenjima (Allington i sur., 2020.; Bridgman i sur., 2020.; Jamieson i Albarracín, 2020). Oni koji koriste društvene mreže kao svoj primarni izvor vijesti drže znatno više vjerovanja u urote, u prosjeku, od onih koji koriste bilo koji drugi medij.

H6 Osobe koje smatraju da je COVID 19 lažan, sklonije su vjerovanju u teorije zavjere.

6. METODOLOGIJA

Provedeno istraživanje nastojalo je utvrditi postoje li određeni obrasci kojima se može objasniti struktura vjerovanje u teorije zavjere, odnosno utječu li čimbenici poput spola, dobi, stručne spreme, religioznosti itd., na vjerovanje u teorije zavjere.

Podaci istraživanja prikupljeni su kvantitativnom metodom ankete u razdoblju od 1. veljače 2023. do 9. veljače 2023. godine te je dobiven uzorak koji su činila 264 ispitanika. U istraživanju su sudjelovale osobe starije od 16 godina, koje imaju internetski pristup, s obzirom da se ispunjavanje upitnika odvijalo *online*. Ispitanici su svoje odgovore davali putem društvene mreže Facebook, a upitnik je također bio postavljen i na internetsku platformu Reddit. Osim toga, određenom dijelu ispitanika upitnik je bio poslan putem elektronske pošte. Upitnik je započeo s kratkom uputom kojom se naznačivala svrha istraživanja, a ispunjavanje je trajalo oko 5 minuta. Prilikom anketiranja ispitanicima je zajamčena potpuna anonimnost te je naznačeno da će se dobiveni podaci istraživanja koristiti isključivo za izradu diplomskog rada.

Podaci provedenog istraživanja prikupljeni su pomoću 31 pitanja. Na početku anketnog upitnika postavljena su pitanja vezana za socio-demografske karakteristike ispitanika, kao što su pitanja o spolu, dobi, stručnoj spremi, političkoj orijentaciji i religioznosti. Nakon navedenih pitanja uslijedila su ona o povjerenju u državne institucije. Odnosno, ispitanici su procjenjivali povjerenje u određene institucije kao što su zdravstvo, školstvo, crkva i sl. Za mjerenje povjerenja u državne institucije korištena je Likertova skala od pet stupnjeva, pri čemu je broj 1 značio da ispitanici uopće nemaju povjerenja u državne institucije, dok se s druge strane brojem 5 iskazivalo potpuno povjerenje prema nekoj instituciji. Kako bi se prikupili podaci vezani za povjerenje u državne institucije, korišten je Pilarov barometar hrvatskog društva te je u upitnik uvršteno 11 institucija prema kojima su, na skali procjene, ispitanici iskazivali svoje povjerenje. Među institucijama navedena je Hrvatska vojska, školstvo, zdravstvo, Crkva, Predsjednik RH, policija, Europski parlament, Pravosuđe, Vlada RH, Hrvatski sabor te naposljetku Političke stranke. Također, postavljeno je i pitanje o korištenju medija kao izvora informacija, s obzirom na to da je u prethodnim istraživanjima utvrđeno da oni koji koriste društvene mreže (kao svoj primarni izvor vijesti) znatno više vjeruju u urote, od onih koji koriste bilo koji drugi medij. Odnosno, upotreba društvenih mreža za izvor pronalaženja svakodnevnih vijesti povezana je s konspirativnim vjerovanjem.

Kako bi se dobili podaci o sklonosti vjerovanju u teorije zavjere, kao glavni mjerni instrument ovog istraživanja koristila se skala vjerovanja u teorije zavjere. Navedenu skalu, koja mjeri opće sklonosti vjerovanja u teorije zavjere, formirao je Blanuša (2009). Osim skale koju je konstruirao Blanuša, u istraživanje uvršteno je još devet čestica, koje je za potrebe svoga diplomskog rada konstruirala Kapitanović. Navedene čestice nastojale su osuvremeniti Blanušinu skalu vjerovanja u teorije zavjere, prilikom čega je dodano devet novih čestica. Skala se ukupno sastojala od 18 tvrdnji, a ispitanici su procjenjivali svoje odgovore pomoću Likertove skale. Likertovom skalom od pet stupnjeva ispitanici su iskazivali svoje slaganje sa navedenim tvrdnjama na skali od 1- „uopće se ne slažem“, do 5- „u potpunosti se slažem“. Krajnji rezultat vjerovanja u općenite teorije zavjere konstruiran je zbrajanjem svih odgovora koje je ispitanik ponudio. Rezultati su se interpretirali na način da su ispitanici koji su postigli veće rezultate na skali vjerovanja u teorije zavjere skloniji zavjerničkom razmišljanju. Nakon pitanja o sklonosti vjerovanju u općenite teorije zavjere ispitanicima su postavljena pitanja o mogućim zavjerama vezanima za pandemiju koronavirusa te njihova sklonost vjerovanju određenim tvrdnjama.

Podaci prikupljeni istraživanjem kasnije su obrađeni u programu Statistica, prilikom čega je korištena deskriptivna statistika, t-test i analiza varijance.

7. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

S obzirom na provedeno anketno istraživanje, dobiveni su rezultati pomoću kojih će se potvrditi ili opovrgnuti već postavljene hipoteze. Osim toga, na temelju podataka analizirat će se prediktori vjerovanja u teorije zavjere. Analiza podataka provedena je u programu Statistica.

7.1. Deskriptivna analiza

7.1.1. Ispitanici

Dobiveni rezultati temelje se na prikupljenim podacima anketnog istraživanja, u kojemu je sudjelovalo ukupno 264 ispitanika. Prikupljeni uzorak činilo je podjednako muškaraca (50.4%) i žena (49,6%). Raspodjela ispitanika prema spolnoj strukturi može se vidjeti i u *Tablici 1*.

Tablica 1. Spol ispitanika

Spol	Broj ispitanika	Postotak
Muški	133	50,4%
Ženski	131	49.6%

Nadalje, prosječna dob ispitanika iznosila je 26,9 godina. Kada je riječ o raspodjeli dobi ispitanika, najmlađi je imao 16, a najstariji 48 godina.

Prema radnom statusu, polovicu ispitanika čine oni zaposleni (51.3%), a slijede ih studenti (40%). Nadalje, nezaposlenih je 5.3%, a najmanji broj ispitanika čine učenici (3%) i umirovljenici (0.4%). Raspodjela radnog statusa ispitanika prikazana je u *Tablici 2*.

Tablica 2. Radni status ispitanika

Radni status	Broj ispitanika	Postotak
Učenik	8	3%
Student	106	40%

Nezaposlen	14	5.3%
Zaposlen	136	51.3%
Umirovljenik	1	0.4%

Unutar obrazovne strukture, među ispitanicima prevladavaju osobe sa završenom srednjom školom (37.3%) te osobe sa završenim fakultetom (30.2%), kao najvišim završenim stupnjem obrazovanja. Nakon njih slijede osobe sa završenom višom školom preddiplomskim ili stručnim studijem (25.3 %), dok magisterij znanosti/doktorat ima 4.9% ispitanika. Najmanje ispitanika, kao najviši stupanj obrazovanja, navodi završenu osnovnu školu (2.3%). Nitko od ispitanika kao najviši završeni stupanj obrazovanja nije odabrao odgovor „bez završene osnovne škole“. Obrazovnu strukturu ispitanika moguće je iščitati iz *Tablice 3*.

Tablica 3. Obrazovna struktura ispitanika

Najviši završeni stupanj obrazovanja	Broj ispitanika	Postotak
Nezavršena osnovna škola	/	/
Osnovna škola	6	2.3%
Srednja škola	99	37.3%
Viša škola/ preddiplomski	67	25.3%
Fakultet	80	30.2%
Magisterij znan/ doktorat	13	4.9%

Na pitanje o političkoj orijentaciji, najviše ispitanika odabralo je odgovor ostalo (26.8%). Za lijevi centar odlučilo se 23% ispitanika, a za centar 16.2%. Ljevici pripada 14.4% ispitanika, približno kao i desnom centru (12.1%). Najmanje ispitanika izjasnilo se da pripada desnoj političkoj orijentaciji (7.5%). Politička orijentacija ispitanika prikazana je u *Tablici 4*.

Tablica 4. Politička orijentacija ispitanika

Politička orijentacije	Broj ispitanika	Postotak
Ljevica	38	14.4%
Lijevi centar	61	23%
Centar	43	16.2%
Desni centar	32	12.1%
Desnica	20	7.5%
Ostalo	71	26.8%

Kada je riječ o religioznosti, više od polovice ispitanika (68.3%) izjašnjava se nereligioznima. Za razliku od toga, 31.7% ispitanika navodi da se smatra religioznima. Religioznost ispitanika vidljiva je u *Tablici 5*.

Tablica 5. Religioznost ispitanika

Religiozni	Broj ispitanika	Postotak
Da	84	31.7%
Ne	181	68.3%

Nakon socio-demografskih karakteristika ispitanika postavljeno je pitanje o izvorima putem kojih se ispitanici informiraju. Iz dobivenih podataka može se iščitati da najveći broj ispitanika pronalazi vijesti na internetskim portalima (34.72%), nakon čega slijede društvene mreže (26.41%). Sve manje ljudi, kako bi se informirali o svakodnevnim događajima, koristi „tradicionalne medije“ kao što su radio, novine i televizor. Također, 49.43% ispitanika navodi da nikada ne koriste novine za pronalaženje vijesti. Detaljan prikaz rezultata o korištenju medija pri pronalasku vijesti i svakodnevnih informacija ispitanika predstavljen je u *Tablici 6*.

Tablica 6. Mediji kojima se ispitanici služe za pronalaženje vijesti

Mediji	Nikad	Rijetko	Povremeno	Često	Uvijek
Televizor	24.15%	31.7%	28.3%	12.45%	3.4%

Radio	37.36%	35.1%	19.62%	7.17%	0,75%
Novine	49,43%	31,32%	14,33%	4,15%	0,75%
Internetske vijesti	3.02%	4.53%	17.36%	40.38%	34.72%
Društvene mreže	7,92%	13,58%	20%	32,07%	26,41%

7.1.2. Povjerenje u institucije

Prema dobivenim podacima o povjerenju u institucije, vidljivo je da ispitanici imaju najmanje povjerenja u Crkvu (58.49%). Slično tome, više od polovice ispitanika navodi da uopće nemaju povjerenja u Pravosuđe (50.19%), Vladu RH (52,08%), Hrvatski sabor (53.58%), političke stranke (52,45%). Ispitanici iskazuju najmanju količinu nepovjerenja prema Zdravstvu (9.43%) i Hrvatskoj vojsci (11.32%). Ispitanici iskazuju najveće povjerenje prema Hrvatskoj vojsci (19.38%). S druge strane, niti jedan ispitanik nije iskazao potpuno povjerenje u pravosuđe, Hrvatski sabor i političke stranke. Detaljniji prikaz rezultata istraživanja o povjerenju u institucije prikazan je u *Tablici 7*.

Tablica 7. Povjerenje u institucije

Institucije	Uopće nemam povjerenja	Nemam povjerenja	Niti imam niti nemam povjerenje	Imam povjerenja	Imam potpuno povjerenje
Hrvatska vojska	11.32%	22.26%	34.72%	23.77%	19.38%
Školstvo	12.83%	24.53%	36.23%	25.66%	0,75%
Zdravstvo	9.43%	27.55%	37.73%	23.02%	0,75%
Crkva	58.49%	16.6%	12.83%	6.79%	5.28%
Predsjednik RH	43.77%	27.92%	19.25%	6.42%	2.64%
Policija	17,36%	36.23%	30.57%	12.45%	3.39%
Europski parlament	18.11%	21.87%	34.72%	22.26%	3.02%
Pravosuđe	50.19%	32.08%	14.34%	3.3%	/

Vlada RH	52,08%	33.2%	11.7%	2.64%	0.38%
Hrvatski sabor	53.58%	31.7%	11.7%	3.02%	/
Političke stranke	52,45%	31.32%	15.1%	1.13%	/

7.1.3. Skala vjerovanja u općenite teorije zavjere

Glavni dio upitnika odnosio se na vjerovanje u teorije zavjere. Za ispitivanje vjerovanja u teorije zavjere koristila se skala, koja se sastojala od 18 tvrdnji, prilikom čega su ispitanici iskazivali svoje slaganje s tvrdnjama na skali od 1 „uopće se ne slažem“, do 5 „u potpunosti se slažem“. Sukladno navedenom, dobiveni su rezultati prema kojima je vidljivo da se najveći broj ispitanika (24.9%) u potpunosti slaže s tvrdnjom „Tajne službe preko društvenih mreža (Facebook, Twitter, Skype, Whatsapp, Viber...itd.) imaju uvid u naš privatni život i naše svakodnevne aktivnosti“. Također visoko slaganje (21.1%) ispitanici su iskazali i s tvrdnjom „O svakoj se osobi svakodnevno prikupljaju podaci koji legalno ne bi smjeli biti dostupni“. Nadalje, najmanji broj ispitanika, njih 2,3% navodi kako se u potpunosti slaže s tvrdnjom „Svjetski moćnici kontroliraju broj populacije na način da ugrađuju kontracepcijske mikročipove ispod kože žena i time kontroliraju hormone i sprječavaju ovulaciju i mogućnost trudnoće“. Odnosno, najveći broj ispitanika (84.25%) iskazuje neslaganje s tvrdnjama kako svjetski moćnici kontroliraju broj populacije na način da ugrađuju kontracepcijske mikročipove. Također, 81.5% ispitanika se ne slaže s tvrdnjom da su bijeli tragovi na nebu koje ispuštaju avioni, zapravo toksični plinovi, kojima nas tajna udruženja žele otrovati. Detaljniji prikaz odgovora ispitanika o vjerovanju u općenite teorije zavjere moguće je iščitati iz *Tablice 8*.

Tablica 8. Vjerovanje u općenite teorije zavjere

	Uopće se ne slažem	Ne slažem se	Niti se slažem niti se ne slažem	Slažem se	U potpunosti se slažem
Događaji koji se običnim ljudima čine nepovezanima često su posljedica tajnih aktivnosti.	33.6%	30.9%	22.3%	9.4%	3.8%

U našoj zemlji postoje tajna udruženja i organizacije koje imaju značajan utjecaj na odluke državne vlasti.	18.1%	33.2%	15.5%	21.5%	11.7%
Tajne službe svakodnevno presreću telefonske pozive i e-mailove većine građana.	35,5%	26,4%	18,1%	12,5%	7,5%
Postoje mnoge grupe u svijetu kojima smeta postojanje naše države.	48,3%	27,5%	14,3%	5,7%	4,2%
Vlast ima podatke za koga je svaki građanin glasovao na izborima.	58,1%	17%	10,2%	9,4%	5,3%
U razvijenom svijetu vlade tajno nadziru svakodnevni život svojih građana.	24,2%	30,2%	20,4%	14,3%	10,9%
Mnoge su javne osobe - za koje su mediji tvrdili da su poginule u nesrećama ili umrli od bolesti - zapravo ubijene po nečijem nalogu ili im je dan novi identitet.	38,5%	20,8%	17,7%	15,1%	7,9%
O svakoj se osobi svakodnevno prikupljaju podaci koji legalno ne bi smjeli biti dostupni (knjige koje posuđujete, proizvodi koje kupujete...).	17,7%	17,7%	22,6%	20,8%	21,1%
Širenje novih bolesti u svijetu (AIDS, ptičja gripa itd.) namjerno je prouzročeno iz tajnih laboratorija.	46,4%	20,8%	14,7%	11,7%	6,4%
Svijetom upravlja pet bogatih obitelji i oni donose odluke o svemu što se događa u svijetu.	48,7%	20,4%	15,1%	9,4%	6,4%
Bijeli tragovi na nebu koje ispuštaju avioni zapravo su toksični plinovi kojima nas tajna udruženja žele otrovati.	81,5%	11,3%	3,4%	1,1%	2,6%
Tajne službe preko društvenih mreža (Facebook, Twitter, Skype, Whatsapp, Viber...itd.) imaju uvid u naš privatni život i naše svakodnevne aktivnosti.	7,9%	19,6%	21,5%	26%	24,9%
MMR cjepivo je opasno i glavni je krivac za pojavu autizma kod mnoge djece.	66,4%	14%	12,8%	3,4%	3,4%
Naš privatni život snima se i prisluškuje kroz kamere naših	23,4%	19,6%	26,8%	17%	13,2%

mobilnih aparata, televizore i ostale kućanske aparate.					
Teroristička organizacija ISIL osnovana je i financirana od strane američke vlade kojoj je cilj destabilizirati Europu.	44,2%	22,6%	17,4%	9,1%	6,8%
Svjetski moćnici kontroliraju broj populacije na način da ugrađuju kontracepcijske mikročipove ispod kože žena i time kontroliraju hormone i sprječavaju ovulaciju i mogućnost trudnoće.	84,25%	7,5%	4,9%	1,1%	2,3%

7.1.4. Skala vjerovanja u teorije zavjere vezane za koronavirus

Nakon seta pitanja o vjerovanju u općenite teorije zavjere, kao posljednje pitanje ispitanicima je postavljeno ono o vjerovanju u teorije zavjere koje su povezane s pandemijom koronavirusa. Na pitanje smatraju li ispitanici da je COVID-19 laž, njih 9.1% odgovorilo je da smatraju da je laž, dok s druge strane 90.9% ispitanika smatra da koronavirus nije laž. Vezano za teorije zavjere koje se odnose na koronavirus, najviše ispitanika, njih 23.8% u potpunosti se slaže s tvrdnjom da je broj smrtnih slučajeva vezanih za koronavirus pretjeran. S druge strane, najmanje ispitanika (1.1%) slaže se s tvrdnjom kako je 5G tehnologija mobitela odgovorna je za širenje koronavirusa. Nadalje, prema navedenoj tvrdnji iskazano je i najveće neslaganje, odnosno 88.7% ispitanika se uopće ne slaže s navedenom tvrdnjom. Odgovori ispitanika o vjerovanju u teorije zavjere vezane za koronavirus nalaze se u *Tablici 9*.

Tablica 9. Vjerovanje u teorije zavjere vezane za koronavirus

	Uopće se ne slažem	Ne slažem se	Niti se slažem niti se ne slažem	Slažem se	U potpunosti se slažem
Koronavirus namjerno su stvorili i pustili moćni ljudi u sklopu zavjere	49.4%	15.5%	13.2%	12.1%	9,8%
Broj smrtnih slučajeva povezanih s koronavirusom pretjeran je.	36,2%	13,6%	16,6%	9,8%	23,8%

Koronavirus se koristi za nametanje opasnog i nepotrebnog cjepiva.	51,3%	14%	9,1%	10,6%	15,1%
Koronavirus se koristi za ugradnju uređaja u naša tijela s ciljem praćenja.	83,8%	7,9%	5,3%	1,1%	1,9%
5G tehnologija mobitela odgovorna je za širenje koronavirusa.	88,7%	7,2%	2,3%	0,8%	1,1%

7.2. Testiranje hipoteza

Nakon deskriptivne analize dobivenih podataka slijedi testiranje prethodno postavljenih hipoteza. Prva hipoteza glasila je da postoji statistički značajna razlika vjerovanja u teorije zavjere s obzirom na socio-demografska obilježja ispitanika. Kao socio-demografska obilježja navedeni su dob, spol i obrazovanje ispitanika. Kako bi se testirala navedena hipoteza, uzete su varijable koje su se odnosile na socio-demografska obilježja te varijabla koja se odnosila na prosječno vjerovanje u teorije zavjere. Navedena varijabla stvorena je na način da je napravljena nova varijabla, u kojoj su zbrojene prosječne vrijednosti svih tvrdnji koje su mjerile vjerovanje u teorije zavjere.

Nakon provedenog t-testa rezultati su pokazali da ne postoji statistički značajna razlika u vjerovanju u teorije zavjere s obzirom na spol ($t=-1.14$, $df=262$, $p=0.25$), odnosno muškarci i žene podjednako su skloni vjerovanju u općenite teorije zavjere. S druge strane, utvrđeno je da postoji statistički značajna razliku u vjerovanju u teorije zavjere koje se odnose na koronavirus ($t=-3,6$, $df=262$, $p=0,0003$). Odnosno, žene su sklonije vjerovanju u teorije zavjere povezane s koronavirusom. Za razliku od rezultata dobivenih u ovome istraživanju, Freeman i Bentall (2017) u svome istraživanju navode da su muškarci skloniji vjerovanju u teorije zavjere.

Analiza varijance pokazala je da ne postoji statistički značajna razlika s obzirom na dob i vjerovanje u općenite teorije zavjere ($F=0,78$, $df=4$, $p=0.53$). Navedeni rezultati razlikuju se od istraživanja koje su proveli Douglas i Sutton (2016), s obzirom da su spomenuti autori utvrdili kako su mlađi ispitanici skloniji vjerovanju u teorije zavjere.

Kao posljednji socio-ekonomski pokazatelj uvršteno je obrazovanje ispitanika. Ispitanici su označavali najviši stupanj obrazovanja, među kojima su postojale kategorije „osnovna i srednja škola“, „viša škola i preddiplomski“ te „fakultet i magisterij/ doktor znanosti“. Navedeno je testirano analizom varijance te je utvrđeno da ne postoji statistički značajna razlika ($F=1,14$ $p=0,33$) u vjerovanju u općenite teorije zavjere, s obzirom na stupanj obrazovanja ispitanika. Prethodna istraživanja (Wood, Douglas i Sutton, 2011; Swami i sur., 2011; Van Prooijen, 2017) utvrdila su povezanost stupnja edukacije i vjerovanja u teorije zavjere, na način da su osobe s manjim stupnjem obrazovanja sklonije vjerovanju u teorije zavjere.

Sljedeća hipoteza glasila je da su osobe koje imaju manje povjerenja u državne institucije sklonije vjerovanju u općenite teorije. Nakon provedene analize varijance, utvrđeno je da ne postoji statistički značajna razlika u vjerovanju u teorije zavjere, s obzirom na povjerenje u državne institucije ($F=1,64$, $p=0,17$). Neka od dosad provedenih istraživanja navode kako je vjerovanje u teorije zavjere povezano s povjerenjem u državne institucije. Točnije, osobe koje imaju manje povjerenja u državne institucije, sklonije su vjerovanju u teorije zavjere (Swami, Chamorro-Premuzić i Furnham, 2010).

Treća hipoteza glasila je da su religiozne osobe sklonije vjerovanju u teorije zavjere od nereligioznih. Nakon provedenog t-testa, utvrđeno je kako postoji statistički značajna razlika ($t=-4,02$, $df=262$, $p=0,000074$) te da su religiozne osobe sklonije vjerovanju u općenite teorije zavjere. Sukladno dobivenim rezultatima, navedena hipoteza se prihvaća. Isto tako, religiozne osobe, za razliku od nereligioznih, sklonije su vjerovanju i u teorije zavjere koje se odnose na koronavirus ($t=-6,56$, $df=262$, $p=0,001$). Dobiveni podaci u skladu su s rezultatima prethodno provedenih istraživanja, koja su također utvrdila povezanost religioznosti i vjerovanja u teorije zavjere. Prema istraživanju Olivera i Wooda (2014) utvrđeno je da su religiozniji pojedinci skloniji vjerovanju u teorije zavjere.

Četvrta hipoteza ističe da su politički ekstremniji pojedinci skloniji vjerovanju u teorije zavjere. Nakon provedene analize varijance, utvrđeno je da postoji statistički značajna razlika u vjerovanju u teorije zavjere s obzirom na političku orijentaciju ($F=7.79$, $p=0,00$). Utvrđeno je da je desnica sklonija vjerovanju u teorije zavjere od pripadnika centra, desnog centra, ljevice te lijevog centra. Slične rezultate dobili su Van Prooijen i sur. (2015), čije je istraživanje pokazalo kako su pojedinci, koji su politički ekstremniji (ili više usmjereni desno ili više usmjereni lijevo), skloniji vjerovanju u teorije zavjere.

Peta hipoteza navodi da korištenje društvenih mreža pogoduje vjerovanju u teorije zavjere. Odnosno, osobe koje koriste društvene mreže kao izvor svakodnevne informiranosti više vjeruju u teorije zavjere. Nakon provedene analize varijance utvrđeno je kako ne postoji statistički značajna razlika u vjerovanju u teorije zavjere, s obzirom na medij koji se koristi kao izvor svakodnevnih informacija.

Posljednja hipoteza pretpostavlja kako su osobe, koje smatraju da je COVID 19 lažan, sklonije vjerovanju u teorije zavjere. Nakon provedenog t-testa utvrđeno je kako su osobe, koje smatraju da je COVID-19 laž, sklonije vjerovanju u općenite teorije zavjere ($t=-5,81$, $df=262$, $p=0,009$). Isto tako, osobe koje smatraju kako je COVID-19 laž sklonije su vjerovanju u teorije zavjere koje se odnose na koronavirus ($t=-9,01$, $df=262$, $P=0,000$).

7.3. Rasprava

Cilj ovog istraživanja bio je uvidjeti prediktore koji su u podlozi vjerovanja u teorije zavjere, točnije saznati mogu li određene karakteristike ispitanika kao što su primjerice dob, spol religioznost, povjerenje u institucije itd. doprinijeti objašnjenju vjerovanja u teorije zavjere.

Za početak, napravljena je deskriptivna analiza vjerovanja u općenite teorije zavjere te teorije zavjere koje se odnose na koronavirus. Cilj navedenoga bio je saznati kojim teorijama zavjere ispitanici najviše vjeruju. Kada je riječ o općenitim teorijama zavjere, pokazalo se da ispitanici najviše vjeruju u tvrdnju *Tajne službe preko društvenih mreža (Facebook, Twitter, Skype, Whatsapp, Viber... itd.) imaju uvid u naš privatni život i naše svakodnevne aktivnosti, te u tvrdnju koja glasi O svakoj se osobi svakodnevno prikupljaju podaci koji legalno ne bi smjeli biti dostupni (knjige koje posuđujete, proizvodi koje kupujete...)*. Kada je riječ o teorijama zavjere koje se odnose na koronavirus najviše ispitanika vjeruje u tvrdnju *Broj smrtnih slučajeva povezanih s koronavirusom pretjeran je*.

Cilj ovog istraživanja bio je utvrditi postoje li razlike u vjerovanju u teorije zavjere među ispitanicima s obzirom na dob, spol i stupanj obrazovanja. Na temelju toga, pretpostavljeno je da postoji statistički značajna razlika u vjerovanju u teorije zavjere s obzirom na dob, na način da su mlađi ispitanici skloniji vjerovanju u teorije zavjere. Nakon provedenog istraživanja utvrđeno je da ne postoji statistički značajna razlika pa se prethodno postavljena hipoteza odbacuje. Jednake rezultate u svome istraživanju dobili su Douglas i Sutton (2016),

koji isto tako nisu utvrdili razlike u vjerovanju u teorije zavjere s obzirom na dob. Slična istraživanja koja su se bavila tematikom prediktora vjerovanja u teorije zavjere, pokazala su da su mlađi ispitanici ostvarivali više rezultate na skali vjerovanja u teorije zavjere (Van Prooijen, 2017). Goertzel (1994) je u svome istraživanju utvrdio slabu povezanost vjerovanja u teorije zavjere s obzirom na dob, na način su stariji ispitanici bili manje skloni vjerovanju u teorije zavjere. Još jedno istraživanje pokazalo je da se više od 60% tinejdžera u Americi slaže s četiri ili više izjava vezanih za teorije zavjere - u usporedbi sa samo 49% odraslih. Brojka vjerovanja u teorije zavjere rasla je s obzirom na količinu vremena koje su ispitanici provodili na platformama društvenih mreža. Sukladno tome, može se zaključiti kako se mlađi ispitanici sve više oslanjaju na informacije i vijesti koje su dostupne online pretraživanjima. Istraživanje iz 2022. pokazalo je da 50% ispitanika mlađe generacije koristi društvene medije za svakodnevni pristup vijestima, a njih samo 5% čita novine. Kao što je prethodno spomenuto, Internet je plodno tlo za širenje teorija zavjere, čime se može objasniti zašto mlađa populacije postiže veće rezultate na skalama vjerovanja u teorije zavjere. Korištenje društvenih mreža oblikuje uvjerenja i stavove mladih o svijetu. Mladi ljudi su većinski konzumenti različitih društvenih medija, a time i pod značajnim utjecajem različitih informacija s Interneta. Konačno, kao nedostatak ovog istraživanja može se navesti nejednaka raspodjela dobne strukture ispitanika, s obzirom da je većina ispitanika u dobnoj kategoriji do 30 godina, čime nedostaje starijih ispitanika.

Nadalje, sljedeća komponenta istraživanja bila je utvrditi postoji li razlika u vjerovanju u teorije zavjere s obzirom na spol. Početna hipoteza glasila je da su muškarci skloniji vjerovanju u teorije zavjere od žena. Nakon provedenog istraživanja utvrđeno je da ne postoji statistički značajna razlika u vjerovanju u opće teorije zavjere s obzirom na spol ispitanika. U skladu s tim postavljena hipoteza se odbacuje. Dobiveni rezultati podudaraju se s istraživanjem koje je proveo Periša (2020) u svome diplomskom radu. S druge strane, brojna prethodna istraživanja pokazala su kako se muškarci i žene razlikuju u vjerovanju u teorije zavjere (Goertzel, 1994; Darwin i sur., 2011; Douglas i Sutton, 2016). Točnije, dobiveni su rezultati koji ukazuju na to da su muškarci skloniji vjerovanju u teorije zavjere. Isto tako, istraživanje Freemana i Bentalla (2017) pokazalo je da su vjerovanju u teorije zavjere skloniji muškarci, koji imaju niži obrazovni status te niže prihode. Douglas i sur. (2019) navode kako su muškarci koji su neoženjeni, imaju slabija primanja te nisu zaposleni, skloniji vjerovanju u teorije zavjere. Slično spomenutim rezultatima, velika studija koja je provedena nad skupinom od 11 000 ispitanika, pokazuje da muškarci imaju veću tendenciju zavjerničkom razmišljanju (Walter

i Drochon, 2020). Nedavne studije ističu da su muškarci, za razliku od žena, skloniji uključivanju u „zavjerenička razmišljanja“. Također, češće iskazuju osjećaj bespomoćnosti, koji utječe na vjerovanje u teorije zavjere. Naime, osjećaj bespomoćnosti jedan je od prediktora koji objašnjava vjerovanje u teorije zavjere. Kada je riječ o vjerovanju u teorije zavjere vezane za koronavirus, utvrđeno je da postoji statistički značajna razlika, na način da su žene postizale veće rezultate na skali vjerovanja od muškaraca. Popoli, (2021) u svome je istraživanju utvrdio da žene postižu više rezultate na skali vjerovanja u teorije zavjere. Slično zavjerničkim istraživanjima, utvrđeno je kako su žene znatno sklonije vjerovanju u spiritualizam, paranormalno i magijska vjerovanja (Popoli, 2021). Cassese i sur., (2020) proveli su istraživanje o vjerovanju u teorije zavjere vezane za COVID-19 s obzirom na spolne razlike. Istraživanje je pokazalo da su muškarci skloniji prihvaćanju teorija zavjera vezanih za COVID-19. S druge strane, žene iskazuju viši stupanj pridržavanja i poštivanja preventivnih zdravstvenih mjera (nošenje maski i socijalno distanciranje). Također, žene imaju veći osjećaj kontrole na prijetnjama, kao što je pandemija koronavirusa. Kao što je prethodno spomenuto, osjećaj bespomoćnosti i manjka kontrole dovodi do veće vjerojatnosti za prihvaćanje teorija zavjere.

Kao posljednja kategorija socio-demografskih obilježja odabran je stupanj obrazovanja. Sukladno tome, nastojalo se utvrditi postoji li statistički značajna razlika u vjerovanju u teorije zavjere s obzirom na edukaciju ispitanika te je postavljena hipoteza da su ispitanici sa nižim stupnjem edukacije skloniji vjerovanju u teorije zavjere. Hipoteza je postavljena na temelju prethodnih istraživanja koja su isticala kako se vjerovanje u teorije zavjere povezuje sa stupnjem edukacije na način da što je osoba educiranija, to je manje sklona vjerovanju u teorije zavjere (Wood, Douglas i Sutton, 2011; Swami i sur., 2011; Van Prooijen, 2017). Nakon provedenog istraživanja, utvrđeno je da ne postoji statistički značajna razlika u vjerovanju u teorije zavjere s obzirom na obrazovanje ispitanika. Na temelju dobivenih rezultata početna hipoteza se odbacuje. Za razliku od toga, brojna istraživanja ukazuju da su osobe nižeg obrazovanja sklonije vjerovanju u teorije zavjere (Kapitanović, 2018; Aarnio i Lindeman, 2005). Osobe višeg stupnja obrazovanja sklonije su analitičkom razmišljanju te im jednostavna rješenja nisu dovoljna za objašnjenje kompleksnih problema. Osobe slabijeg obrazovanja i edukacije više vjeruju u teorije zavjere (Van Prooijen u sur., 2015; Douglas i sur., 2016; Moncosu, 2017; Van Prooijen i sur. 2017). Van Prooijen, (2017) u svome je istraživanju istakao važnost obrazovanja prilikom vjerovanja u teorije zavjere. Odnosno, kognitivna kompleksnost odnosi se na smanjenu vjerojatnost da će osoba prihvatiti neka

pojednostavljena objašnjenja kompleksnih zbivanja. Vjerovanje u teorije zavjere povezano je s prihvaćanjem i vjerovanjem u pojednostavljena objašnjenja složenih društvenih situacija, a viši stupanj obrazovanja podrazumijeva višu kognitivnu kompleksnost što dovodi do smanjenog vjerovanja u neka pojednostavljena objašnjenja složenih događaja. Zaključno, osobe s nižim stupnjem obrazovanja sklonije su vjerovanju u teorije zavjere. Isto tako, osobe koje su educirane imaju viši osjećaj kontrole nad svojim životom, čime niže obrazovanje vodi k nižem osjećaju kontrole i većoj vjerojatnosti vjerovanja u teorije zavjere. Viši stupanj obrazovanja omogućava i bolji socioekonomski status, dok s druge strane slabiji socioekonomski status dovodi do osjećaja marginaliziranosti i veće sklonosti vjerovanju u teorije zavjere. Sukladno tome, zaključuje se kako viši stupanj edukacije i bolji socioekonomski status reduciraju vjerojatnost vjerovanja u teorije zavjere.

Drugi cilj istraživanja bio je utvrditi postoje li razlike u vjerovanju u teorije zavjere s obzirom na povjerenje u državne institucije. Sukladno tome postavljena je druga hipoteza koja glas „Vjerovanju u teorije zavjere skloniji su pojedinci koji imaju manje povjerenja u državne institucije“. Nakon provedenog istraživanja nije utvrđena statistički značajna razlika između povjerenja u državne institucije i vjerovanja u teorije zavjere pa se postavljena hipoteza odbacuje. Prema dosadašnjim istraživanjima vjerovanje u teorije zavjere povezano je s nepovjerenjem u državne institucije, autoritetom i nedostatkom moći (Swami i sur., 2010). Odnosno, osobe koje imaju nisko povjerenje u državne institucije ostvaruju više rezultate na skali vjerovanja u teorije zavjere. Navedeni nalazi ne iznenađuju s obzirom na to da se vjerovanje u teorije zavjere temelji na vjerovanju kako grupe moćnika provode skrivene i nelegalne radnje kako bi se ostvarili željene ciljeve. Deskriptivni rezultati provedenog istraživanja upućuju na nisko povjerenje ispitanika prema državnim institucijama. Sukladno tome, više od polovice ispitanika navodi kako uopće nema povjerenja u Crkvu, Hrvatski sabor, Političke stranke te Pravosuđe. Za razliku od toga, ispitanici najviše vjeruju u Hrvatsku vojsku, školstvo i zdravstvo. Slično tome, prema istraživanju Pilarovog barometra hrvatskog društva provedenom u proljeće 2016. godine, vojska uživa najveće povjerenje građana, a slijede školstvo i zdravstvo. Najmanje povjerenja javnost ima u političke stranke, Hrvatski sabor i Vladu RH (Pilarov barometar hrvatskog društva, 2016). S obzirom na to da se teorije zavjere promatraju kao uvjerenja da skupina moćnika ili institucija putem skrivenih i tajnih djelovanja nastoje utjecati na društvene i političke događaje, moguće je pretpostaviti da će osobe koje imaju smanjeno povjerenje u institucije postizati veće rezultate na skalama vjerovanja u teorije zavjere. Društveno povjerenje utječe na uključenost pojedinca u određene aktivnosti. Teorije

zavjere mogu uzrokovati društveno nepovjerenje, dok isto tako društveno nepovjerenje povećava vjerojatnost prihvaćanja teorija zavjera kao istinitih. Navedeno se objašnjava na način da se zavjerničke namjene prepisuju onima koji su na poziciji moći. Nepovjerenje može imati ozbiljne posljedice na blagostanje zajednice, politički angažman građana i sveukupno demokratsko blagostanje. Institucije imaju najmanje dvije funkcije reguliranja društvenih odnosa građana: pružanje ljudima osjećaj sigurnosti i pružanje modela vezanih za norme i vrijednosti. Sumnja u institucije potkopava oboje funkcije te stoga donosi niz negativnih društvenih ishoda utječući na ljudske, međuljudske, unutargrupne i međugrupne odnose. Točnije, sumnja u institucije smanjuje povjerenje među strancima, suradnju unutar grupe, predanost i prosocijalno ponašanje te povećava predrasude, međugrupne sukobe, polarizaciju i ekstremizam. Zaključujemo da institucionalno nepovjerenje koje povećava vjerovanje u teorije zavjere nagrizava tkivo društva, s obzirom na to da su institucije dizajnirane da pruže građanima opći osjećaj sigurnosti.

Treći cilj istraživanja bio je utvrditi postoji li razlika u vjerovanju u teorije zavjere s obzirom na to jesu li ispitanici religiozni ili nereligiozni. Sukladno tome, postavljena je hipoteza da su religiozne osobe sklonije vjerovanju u teorije zavjere. Provedenim istraživanjem utvrđena je statistički značajna razlika među ispitanicima pa se postavljena hipoteza prihvaća. Točnije, postoji statistički značajna razlika u vjerovanju u teorije zavjere s obzirom na religioznost ispitanika na način da su ispitanici, koji sebe smatraju religioznima, skloniji vjerovanju u teorije zavjere. Isti rezultati dobiveni su istraživanjem Olivera i Wooda (2014), kojim je utvrđeno da su religiozniji pojedinci skloniji vjerovanju u teorije zavjere. Takvi rezultati u skladu su s prethodno provedenim istraživanjem Moncosua i sur., (2017). Također, Swami i sur., (2010) utvrdili su povezanost vjerovanja u teorije zavjere i stupnja religioznosti. Vjerovanje u teorije zavjere temelji se na traženju smisla, što se može povezati i s religioznosti. Slično tome, religiozne osobe objašnjenje nekih događaja pripisuju nevidljivim silama, čime se može objasniti i sklonost vjerovanju u teorije zavjere. Postoji značajna pozitivna povezanost između vjerovanja u teorije zavjere i religijskog razmišljanja, a to se ponajviše odnosi na vjerovanje u nadnaravno, koje se pojavljuje pri vjerovanju u teorije zavjere. Ward i Voas (2011) su ovu pojavu nazvali konspiritalnost. Konspiritalnost se odnosi na vjerovanje u tajne moći te vjerovanje da čovječanstvo prolazi kroz promjenu svijesti (Ward i Voas, 2011). Nadalje, istraživanja pokazuju da je vjerski fundamentalizam prediktor vjerovanja u teorije zavjera za vrijeme COVID-19 pandemije (Łowicki i sur., 2022). U Hrvatskoj je vjerovanje u teorije zavjere pozitivno povezano s većom važnosti religije (Tonković i sur., 2021). Prvi okvir

koji povezuje teorije zavjere i religiju dolazi od Warda i Voasa (2011), koji su istraživanjem osobina onoga što definiraju kao 'konspiritalnost' - kombinacije zavjere i alternativne duhovnosti, tvrdili da se oba sustava vjerovanja temelje na zajedničkoj osnovi: pripisivanje djelovanja skrivenim silama. Gledajući vjerska uvjerenja, jednako kao i teorije zavjere, mogu pružiti objašnjenje događaja ističući ulogu nevidljivih sila (Keeley, 1999). Česte teme teorija zavjera odnose se na religioznost, putem čega se nastoji objasniti skrivena istina. Zbog navedenoga, smisleno je pretpostaviti da postoji povezanost između religioznosti i sklonosti vjerovanja u teorije zavjere. Naime, pojedinci koji su naveli da vjeruju u raj, pakao i slična religijska uvjerenja, postižu više rezultate na skali vjerovanja u teorije zavjere. Odnosno, religiozniji pojedinci skloniji su vjerovanju u teorije zavjere. Isto tako, Kapitanović (2018) utvrdila je da su religiozne osobe sklonije vjerovanju u teorije zavjere.

Četvrti cilj istraživanja bio je provjeriti postoje li razlike među ispitanicima u vjerovanju u teorije zavjere s obzirom na političku orijentaciju. Kako bi se navedeno provjerilo, za početak je postavljena hipoteza kojom se pretpostavilo da su pojedinci, koji su politički ekstremniji, skloniji vjerovanju u teorije zavjere. Početna pretpostavka bila je u skladu s istraživanjima koja su proveli Bowes i sur., (2020) u kojima je pronađena razlika u vjerovanju u teorije zavjere s obzirom na političku orijentaciju. Nakon provedene analize varijance, utvrđeno je da postoji statistički značajna razlika u vjerovanju u teorije zavjere s obzirom na političku orijentaciju te je postavljena hipoteza potvrđena. Utvrđeno je kako su pojedinci, koji pripadaju desnoj političkoj orijentaciji, skloniji vjerovanju u teorije zavjere od pripadnika centra, desnog centra, ljevice te lijevog centra. Dobiveni rezultati mogu se objasniti na način da su pojedinci, koji su konzervativnijeg političkog opredjeljenja, skloniji vjerovanju u teorije zavjere od liberala (Douglas i sur., 2019). Isto tako, pripadnici desnice imaju veću potrebu kontrolirati i pridavati smisao neizvjesnim situacijama. Vjerovanje u teorije zavjere, pripadnika desnice, imala je negativne učinke tijekom pandemije koronavirusa s obzirom da je većinski na desnom spektru utvrđeno nepoštivanje restriktivnih mjera, kao što su nošenje zaštitnih maski i održavanje distance. Slične rezultate dobili su Van Prooijen i sur. (2015), koji navode da su pojedinci, koji su politički ekstremniji (ili više usmjereni desno ili više usmjereni lijevo), skloniji vjerovanju u teorije zavjere. U skladu s tim, teorije zavjere često su povezane s političkim funkcioniranjem, s obzirom na to da se temelje na posjedovanju moći određene skupine aktera, što može dovesti do nesigurnosti i prijetnje. Teorije zavjere koje se formiraju vezano za političko djelovanje mogu utjecati na njezinu stvarnost. Rezultati istraživanja provedenog od strane Kapitanović (2018) ukazuju kako su osobe koje pripadaju desnoj

političkoj orijentaciji sklonije vjerovanju u teorije zavjere. Jednaki rezultati dobiveni su u istraživanju provedenom u Poljskoj, gdje su pojedinci krajnje desnice ostvarili visok rezultat vjerovanja u teorije zavjere, za razliku od pripadnika ljevice, koji su ostvarivali niske rezultate vjerovanja u teorije zavjere (Grzesiak-Feldman i Irzycka, 2009). Van Prooijen, Krouwel i Pollet, (2015) u svome istraživanju došli do rezultata da su pojedinci, koji pripadaju radikalnom lijevom ili desnom političkom spektru, skloniji vjerovanju u teorije zavjere. Navedeno je objašnjeno na način da se pojedinci radikalnog spektra koriste strukturalnim promišljanjima društvenih događaja te im na taj način pridaju smisao. Navedena populacija sklonija je određenu situaciju prosuđivati sukladno grupnoj pripadnosti, uslijed čega se zanemaruju ostale informacije. S druge strane, Berinsky (2017) je u svome istraživanju dobio rezultate koji ne ukazuju na povezanost političke desnice i sklonosti zavjereničkom razmišljanju. Ekstremni politički pokreti i na ljevici i na desnici dijele zajednički skup značajki, što uključuje izraženu tendenciju nepovjerenja i odbacivanja skupina ideja koje se razlikuju od njihovih vlastitih. Teorije zavjere na sličan način predstavljaju vanjske grupe kao zle. Na velikom uzorku ispitanika iz 26 zemalja provedene u dvije studije, pronađena je potpora spomenutim odnosima između političke orijentacije i sklonosti vjerovanju u zavjere. Ispitanici na krajnjim stranama političkog kontinuuma izrazili su izraženija uvjerenja da svijetom upravljaju tajne sile.

Nadalje, sljedeći cilj istraživanja bio je provjeriti postoji li statistički značajna razlika vjerovanja u teorije zavjere s obzirom na korištenje medija (društvenih mreža). Napretkom tehnologije i razvojem interneta dolazi do sve brže razmjene i dostupnosti informacija, što je pogodovalo širenju teorija zavjere. S obzirom na navedeno, formirana je hipoteza da korištenje društvenih mreža pogoduje vjerovanju u teorije zavjere. Odnosno, osobe koje koriste društvene mreže kao izvor svakodnevne informiranosti, više vjeruju u teorije zavjere. Nakon provedenog istraživanja nije utvrđena statistički značajna razlika među ispitanicima s obzirom na medij koji se koristi kao izvor za pronalaženje informacija i vijesti. Za razliku od toga, mnoge studije otkrivaju da je uporaba društvenih mreža pozitivno povezana s konspirativnim i pogrešno informiranim uvjerenjima. Također, nekoliko istraživanja pokazalo je da ljudi koji imaju tendenciju koristiti konspirativna objašnjenja za važne događaje, aktivno traže takav sadržaj na Internetu (Bessi i sur., 2015.; Del Vicario i sur., 2016, prema Periša, 2020). Oni koji koriste društvene mreže kao svoj primarni izvor vijesti drže znatno više vjerovanja u urote, u prosjeku, od onih koji koriste bilo koji drugi medij. Činjenica je da tradicionalni i novi mediji igraju značajnu ulogu u razvoju fenomena teorije zavjere. Razvojem novih medija, posebno Interneta,

mrežnih platformi i društveni mediji, teoretičari zavjere pronašli su način za povezivanje i razvijanje ideja, kao i mnoštvo dokaza koji podupiru njihove teorije. Na primjer, YouTube je glavni medij i platforma na kojoj djeluju poznati teoretičari zavjere. S druge strane, u tradicionalnim medijima, televiziji, radiju i novinama, teorije zavjere nisu prikazivane u mjeri u kojoj se danas mogu pronaći na Internetu. Novi mediji i društvene platforme igraju ključnu ulogu u rastu popularnost teorija zavjera jer omogućavaju ljudima međusobnu razmjenu vlastitih ideja (Gunčević, 2019). Društveni mediji ključni su faktor u širenju teorija zavjera i dezinformacija. S navedenim se slažu i ispitanici provedenog istraživanja koje ukazuje kako približno 75% ispitanika u Americi vjeruje da su društveni mediji i internet općenito primarni mehanizam širenja teorija zavjere (Jolley i Paterson, 2020). Također, Enders i sur. (2021) došli su do rezultata da pojedinci, koji koriste društvene mreže za prikupljanje informacija, znatno više vjeruju u teorije zavjere za razliku od osoba koje koriste tradicionalne medije (radio, novine). Isto tako, korištenje Twittera, YouTubea i Reddita. Zaključno, iz provedenog istraživanja može se iščitati kako najveći broj ispitanika pronalazi vijesti na internetskim portalima (34.72%), nakon čega slijede društvene mreže (26.41%). Vidljivo je kako sve manje ljudi, kako bi se informirali o svakodnevnim događajima, koristi „tradicionalne medije“ kao što su radio, novine i televizor. Također, 49.43% ispitanika navodi kako nikada ne koriste novine za pronalaženje vijesti. Sukladno tome, sve više ljudi se informira internetskim putem, što može pogodovati širenju teorija zavjere s obzirom na njihovu sve veću zastupljenost u digitalnom svijetu, za razliku rijetkog spomena u tradicionalnim medijima (radio, novine).

Posljednji cilj istraživanja bio je utvrditi postoji li statistički značajna razlika u vjerovanju u teorije zavjere, s obzirom na to smatraju li ispitanici da je COVID-19 lažan ili istinit. Formirana je hipoteza koja je glasila da su osobe koje smatraju da je COVID-19 lažan, sklonije vjerovanju u teorije zavjere. Postavljena hipoteza se prihvaća, s obzirom da je utvrđeno da su ispitanici koji smatraju da je COVID-19 laž skloniji vjerovanju u teorije zavjere. Slično tome, Periša je u svome istraživanju došao do rezultata da osobe, koje smatraju da je COVID-19 sredstvo kontrole populacije, pokazuju veće vjerovanju u teorije zavjere. Koronavirus je plodno tlo za zavjernička razmišljanja jer su ljudi u nepoznatim društvenim situacijama skloni tumačiti događaje na razne načine, samo kako bi uspostavili barem prividnu kontrolu situacije. Zbog velikog broja nepoznanica, ljudi imaju sklonost povezivati u stvarnosti nepovezane događaje i tumačenja događaja, kako bi barem na neki način uspostavili prividnu kontrolu nad situacijom. Iako u većini društvenih situacija vjerovanja u teorije zavjere ima minimalni utjecaj na druge, u kontekstu pandemije koronavirusa, vjerovanja u teorije zavjere mogu dovesti do

nepridržavanja preporučenih epidemioloških mjera, što negativno utječe na daljnji razvoj pandemije, kao i na gospodarske i zdravstvene ishode u društvu. Drugim riječima, postoji povezanost između vjerovanja u teorije zavjere koje se odnose na pandemiju koronavirusa i nepridržavanja restriktivnih mjera. Stoga, bolje razumijevanje prediktora i ishoda vjerovanja u teorije zavjere u kontekstu pandemije od velike je teorijske, ali i praktične i političke važnosti. Kao što je prethodno spomenuto, ljudi su skloniji vjerovanju u teorije zavjere u situacijama kada osjećaju nesigurnosti i imaju osjećaj gubitka kontrole nad vlastitim životom.

8. ZAKLJUČAK

Razvojem društva, društvenih mreža i Interneta ljudi imaju sve veći i lakši pristup mnoštvu informacija, što je pogodovalo bržem širenju teorija zavjere. Bez obzira na to, teorije zavjere nisu proizvod modernog doba jer korijeni njihovog nastanka sežu daleko u prošlost, u vrijeme antičke Grčke. Teorije zavjere odnose se na vjerovanje u određene konstatacije o zloćudnom djelovanju određene grupe moćnika koji imaju neki tajni cilj (Van Prooijen i De Vries, 2016). Thresher-Andrews (2013, prema Kapitanović, 2018) dodaje da su to alternativna objašnjenja svijeta prema kojima su vlade, tajne religijske grupe, znanstvenici i privatne industrije odgovorne za uzroke i/ili zataškavanje značajnih svjetskih događaja. Svrha teorija zavjera jest pridodati smisao društvenim događajima. Točnije, identificiranje specifičnih neprijatelja odgovornima za neki prijeteći događaj učinkovitije je u reguliranju opasnosti, za razliku od priznavanja uloge nekog nekontroliranog faktora (Sullivan, Landau i Rothschild, 2010).

Teorije zavjere su kompleksan konstrukt, čijim se definiranjem bave brojne znanstvene discipline, među kojima je i sociologija. Istraživanja provedena na području humanističkog i društvenog polja pokazala su da su teorije zavjere jedan od mogućih čimbenika putem kojega ljudi daju značaj društvenim događajima i svijetu oko sebe. Teorije zavjere pomažu pojedincima koji se osjećaju nemoćno, nudeći objašnjenja za složene i uznemirujuće društvene događaje (Van Prooijen, 2011). Teorije zavjere se najčešće stvaraju kriznim situacijama koje mogu ugroziti društveni poredak, a najbolji primjer za to je i nedavna pandemija koronavirusa, koja je pridonijela mnoštvu teorija zavjere. U skladu s tim, porastao je i broj istraživanja koja su nastojala razumjeti pozadinske prediktore, koji pogoduju vjerovanju i nastanku teorija zavjere.

Istraživanja su pridonijela stvaranju određenih obrazaca kojima bi se mogla objasniti struktura vjerovanja u teorije zavjere. Istraživanje koje je proveo Blanuša (2009) pokazalo je da 93% ispitanika vjeruje u neku od teorija zavjera. Dobiveni rezultati ukazuju na rasprostranjenost teorija zavjere, koje se povezuju sa nepovjerenjem u državne institucije, nedostatkom moći te osjećajem bespomoćnosti. Nadalje, vjerovanje u teorije zavjere povezano je i sa nižim obrazovnim statusom te nižim primanjima. Van Prooijen, Krouwel i Pollet (2015) u svome su istraživanju došli do rezultata da su pojedinci koji pripadaju radikalnom lijevom ili desnom političkom spektru skloniji vjerovanju u teorije zavjere. Još neki od važnijih nalaza

ističu povezanost vjerovanja u teorije zavjere s religioznošću i nepovjerenjem u državne institucije.

Slični rezultati dobiveni su i u ovom istraživanju. Utvrđeno je da su ispitanici, koji sebe smatraju religioznima, skloniji vjerovanju u teorije zavjere. Isto tako, ispitanici koji su politički ekstremniji, odnosno pripadnici desne političke orijentacije, ostvaruju veće rezultate na skali vjerovanja u teorije zavjere. Kada je riječ o pandemiji koronavirusa, rezultati ukazuju da osobe koje smatraju kako je COVID-19 laž više vjeruju u teorije zavjere. S druge strane, nije utvrđena statistički značajna razlika u vjerovanju u teorije zavjere s obzirom na spol, dob, razinu obrazovanja, povjerenje u državne institucije i korištenje društvenih mreža. U skladu sa dobivenim rezultatima vidljivo je da se svi ispitanici slažu s barem jednom teorijom zavjere.

Naime, čak i površno vjerovanje u teorije zavjere može stvoriti nepovjerenje i odvratiti pažnju od ključnih znanstvenih, političkih i socijalnih problema. Zavjerničko razmišljanje veže se i uz negativne društvene posljedice koje mogu narušiti trajnu stabilnost. Akumulirani istraživački nalazi otkrivaju niz štetnih ponašanja povezanih s vjerovanjima u zavjere. Teorije zavjere mogu uzrokovati društveno nepovjerenje, dok isto tako društveno nepovjerenje povećava vjerojatnost prihvaćanja teorija zavjera kao istinitih. Također, u kontekstu pandemije koronavirusa, vjerovanja u teorije zavjere mogu dovesti do nepridržavanja preporučenih epidemioloških mjera, što negativno utječe na razvoj pandemije, kao i na gospodarske i zdravstvene ishode u društvu. Dakle, bolje razumijevanje prediktora i ishoda vjerovanja u teorije zavjere, u kontekstu pandemije od velike je teorijske, ali i praktične društvene i političke važnosti. Zaključno, vjerovanje u teorije zavjere nije beznačajan fenomen, već zaslužuje istraživačku pažnju društvenih znanosti.

9. LITERATURA

Ančić, Branko, Cepić, Dražen (2021). „Tko su antimaskeri u Hrvatskoj? Prilog istraživanju antimaskerske reakcije tijekom pandemije bolesti COVID-19 u Hrvatskoj“, *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornog i sociokulturnog razvoja*, 59(219): 187-218.

Barkun, Michael (2013). *Culture of Conspiracy: Apocalyptic Visions in Contemporary America*. University of California Press.

Berinsky, A. J. (2017). „Rumors and health care reform: Experiments in political misinformation“, *British journal of political science*, 47(2): 241-262.

Blanuša, Nebojša (2009). Uloga teorija zavjera u konstrukciji političke zbilje u Hrvatskoj: analiza političkog diskursa 1980.-2007. godine. *Doktorska disertacija*. Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu

Bowes, Shauna, Costello, T. H., Ma, Winkie i Liliendekd, Scott. (2020). Looking Under the Tinfoil Hat: Clarifying the Personological and Psychopathological Correlates of Conspiracy Beliefs. *Journal of Personality*

Branković, Marija (2021). Medijska cenzura i teorije zavjere, istraživanje studentskih stavova. Završni rad. Sveučilište Sjever, Varaždin.

Buckley, Thea (2015). „Why do some people believe in conspiracy theories?“ *Scientific American min*, 72, 1-7.

Butter, Michael i Knight, Peter (2020). *Routledge Handbook of Conspiracy Theories*. Routledge

Cassese, Erin, Farhart, Christina E., Miller, Joanne M. “Gender differences in COVID-19 conspiracy theory beliefs”, *Politics & Gender*, 16:1009-1018.

Clarke, Steve (2002). „Conspiracy theories and conspiracy theorizing“, *Philosophy of the Social Sciences*, 32 (2): 131-150.

Douglas, Karen M., Sutton, Robbie M. (2011). „Does it take one to know one? Endorsement of conspiracy theories is influenced by personal willingness to conspire“, *British Journal of Social Psychology*, 50(3): 544–552.

- Douglas, Karen M., Sutton, Robbie M., Cichočka, Aleksandra (2017). „The psychology of conspiracy theories“, *Current directions in psychological science*, 26(6): 538-542.
- Enders, Adam M., Uscinski, Joseph E., Seelig, Michelle I., Klofstad, Casey A., Wuchty, Stefan, Funchion, John R., Murthi, Manohar N., Premarante, Kamal i Stoler, J. (2021). „The Relationship Between Social Media Use and Beliefs in Conspiracy Theories and Misinformation“, *Political Behavior*. 1-24
- Freeman, Daniel i Bentall, Richard P. (2017). „The concomitants of conspiracy concerns“, *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 52(5): 595–604.
- Goertzel, Ted (1994). „Belief in conspiracy theories“, *Political psychology*, 15(4): 731-742.
- Grzesiak-Feldman, Monika, Irzycka, Monika (2009). „Right-Wing Authoritarianism and Conspiracy Thinking in a Polish Sample“, *Psychological Reports*, 105(2): 389–393 .
- Gulyas, Aaron John (2016). *Conspiracy Theories: The Roots, Themes and Propagation of Paranoid Political and Cultural Narratives*. McFarland & Company
- Gunčević, Tena (2019). Teorije zavjere u medijima. Završni rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija.
- Jolley, D., Paterson, J. L. (2020). „Pylons ablaze: Examining the role of 5G COVID-19 conspiracy beliefs and support for violence“, *British journal of social psychology*, 59(3): 628-640.
- Kapitanović, Antonela (2018). Korelati vjerovanja u teorije zavjera. *Diplomski rad*. Sveučilište u Zadru.
- Keeley, Brian L. (1999). „Of Conspiracy Theories“, *The Journal of Philosophy*, 96(3): 109.
- Leman, Patric J., Cinnirella, Marco (2013). „Beliefs in conspiracy theories and the need for cognitive closure“. *Frontiers. Psychol.* 4:378. Royal Holloway University of London.
- Lowicki, Pawel, Marchlewska, Marta, Molenda, Zuzanna, Karakula, Adam i Szczepańska, Dagmara. (2022). „Does religion predict coronavirus conspiracy beliefs? Centrality of religiosity, religious fundamentalism, and COVID-19 conspiracy beliefs“. *Personality and Individual Differences*,
- Moncosu, Moreno, Vassallo, Salvatore i Vezzoni, Cristiano (2017). „Prevalence and determinants of conspiracy theory beliefs in Italy: an exploratory analysis“.

- Moore, Alfred (2017). „Conspiracies, Conspiracy Theories and Democracy“, *Political Studies Review*, 16(1);2-12.
- Oliver, J. Eric i Wood, Thomas J. (2014). „Conspiracy theories and the paranoid style (s) of mass opinion“, *American Journal of Political Science*, 58(4): 952-966
- Periša, Antonio (2020). Crte ličnosti i svjetonazor kao prediktori vjerovanja u teorije zavjera u vrijeme pandemije COVID-19. Diplomski rad. Sveučilište u Zadru
- Parker, Martin (2000). „Human Science as Conspiracy Theory“, *The Sociological Review*, 48(2): 191–207, doi:10.1111/j.1467-954x.2000.tb03527.
- Popoli, Gary (2021). Gender Differences and the Five Facets of Conspiracy Theory, *International Journal of Psychological Studies*, 13(3):64-69.
- Post, Jerrold i Robins, Robert Sidwar (1997). Political paranoia: The Psychopolitics of Hatred. Yale University
- Rose, Chelsea (2017). The measurement and prediction of conspiracy beliefs. Doktorska disertacija. Victoria Uni: Wellington.
- Sullivan, Daniel, Landau, Mark J., i Rothschild, Zachary K. (2010). An existential function of enemyship: Evidence that people attribute influence to personal and political enemies to compensate for threats to control. *Journal of Personality and Social Psychology*, 98(3): 434–449.
- Sunstein, Cass Robert i Vermeule, Cornelius Adrian (2009). „Conspiracy Theories: Causes and Cures“, *Journal of Political Philosophy*, 17(2): 202–227. [doi:10.1111/j.1467-9760.2008.00325.x](https://doi.org/10.1111/j.1467-9760.2008.00325.x)
- Swami, Viren, Chamorro-Premuzic, Tomas, Furnham, Adrian (2010). „Unanswered questions: A preliminary investigation of personality and individual difference predictors of 9/11 conspiracist beliefs“. *Applied Cognitive Psychology*, 24(6): 749-761.
- Swami, Viren, Voracek, Martin, Stieger, Stefan, Tran, Ulrich. S., Furnham, Adrian (2014). „Analytic thinking reduces belief in conspiracy theories“, *Cognition*, 133(3): 572-585.
- Uscinski, Joseph E., Klofstad, Casey i Atkinson, Matthew D. (2016). „What Drives Conspiratorial Beliefs? The Role of Informational Cues and Predispositions“, *Political Research Quarterly*, 69(1): 57–71.

Uscinski, Joseph E., Parent, Joseph (2016). *American Conspiracy Theories*

van Prooijen, Jan-Willem (2011). Suspicious of injustice: The sense-making function of belief in conspiracy theories. U: Kals, E i Maes, J. *Justice and Conflicts*. Springer, Berlin, Heidelberg.

van Prooijen, Jan-Willem, Jostmann, Nils B. (2012). „Belief in conspiracy theories: The influence of uncertainty and perceived morality“, *European Journal of Social Psychology*, 43(1): 109–115.

van Prooijen, Jan-Willem, de Vries, Reinout E. (2015). „Organizational Conspiracy Beliefs: Implications for Leadership Styles and Employee Outcomes“, *Journal of Business and Psychology*, 31(4): 479–491. doi:10.1007/s10869-015-9428-3

van Prooijen, Jan-Willem, Douglas, Karen i De Inocencio, Clara (2016). „Connecting the dots: Illusory pattern perception predicts belief in conspiracies and the supernatural“, *European Journal of Social Psychology*, 48(3): 320–335. doi:10.1002/ejsp.2331

van Prooijen, Jan-Willem i van Dijk, Erick (2014). „When consequence size predicts belief in conspiracy theories: The moderating role of perspective taking“, *Journal of Experimental Social Psychology*, 55, 63–73.

van Prooijen, Jan-Willem, van den Bos, Kees i Wilke, Henk A. M. (2002). „Procedural justice and status: Status salience as antecedent of procedural fairness effects“, *Journal of Personality and Social Psychology*, 83(6): 1353–1361.

van Prooijen, Jan-Will i Jostmann, Nils B. (2012). „Belief in conspiracy theories: The influence of uncertainty and perceived morality“, *European Journal of Social Psychology*, 43(1), 109–115.

van Prooijen, Jan-Will (2017). „Why education predicts decreased belief in conspiracy theories“. *Applied cognitive psychology*, 31(1): 50-58
Zwierlein, Cornel i Graaf, Beatrice de (2013). „Security and conspiracy in modern history“, *Historical Social Research*, 38(1): 7-45. <https://doi.org/10.12759/hsr.38.2013.1.7-45>

van Prooijen, Jan-Willem, Acker, Michele (2015). „The Influence of Control on Belief in Conspiracy Theories: Conceptual and Applied Extensions“, *Applied Cognitive Psychology*, 29(5): 753–761.

van Prooijen, Jan-Willem, Krouwel, Andre. P. M., Pollet, T. V. (2015). „Political Extremism Predicts Belief in Conspiracy Theories“ *Social Psychological and Personality Science*, 6(5): 570–578.

Walter, Annemarie S. i Drochon, Hugo. (2020), „Conspiracy Thinking in Europe and America: A Comparative Study“. *Political Studies*,

Ward, Charlotte, i Voas, David. (2011).“ The Emergence of Conspiratoriality“. *Journal of Contemporary Religion*, 26(1), 103–121.

Whitson, Jennifer A., i Galinsky, Adam D. (2008). „Lacking control increases illusory pattern perception“. *Science*, 115–117.

Wood, Michael J., Douglas, Karen M. i Sutton, Robbie M. (2012). „Dead and alive: Beliefs in contradictory conspiracy theories“. *Social Psychological and Personality Science*, 3(6): 767–779

